

z dnia 12 września 2019 r.

w sprawie przyjęcia Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Wilczyn na lata 2019 - 2022

Na podstawie art. 18 ust. 2 pkt 15 ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (tekst jedn. Dz. U. z 2019 r. poz. 506 ze zm.) oraz art. 87 ust. 3 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (tekst jedn. Dz. U. z 2018 r. poz. 2067 ze zm.) uchwala się, co następuje:

§ 1. Uchwala się Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Wilczyn na lata 2019 – 2022, stanowiący załącznik do niniejszej uchwały.

§ 2. Wykonanie uchwały powierza się Wójtowi Gminy Wilczyn.

§ 3. Uchwała wchodzi w życie z dniem podjęcia i podlega ogłoszeniu w Dzienniku Urzędowym Województwa Wielkopolskiego.

Przewodnicząca Rady Gminy

Katarzyna Brezyna

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY WILCZYN NA LATA 2019 - 2022

WILCZYN 2019

SPIS TREŚCI

Wstęp.....	4
1. Położenie i krótka charakterystyka gminy	4
2. Cel opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami	6
3. Podstawa prawna opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami – zadania i kompetencje organu gminy w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami	7
4. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce	8
5. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony zasobów dziedzictwa kulturowego	12
5.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami	12
5.1.1. Narodowa strategia rozwoju kultury na lata 2004-2013 (przyjęta przez Radę Ministrów w dniu 21.09.2004 r.) wraz z uzupełnieniem na lata 2004-2020 (przyjętym przez Radę Ministrów w dniu 14.06.2005 r.)	12
5.1.2. Strategia rozwoju kraju 2020 (przyjęta przez Radę Ministrów w dniu 25.09.2012 r.)	12
5.1.3. Strategia rozwoju kapitału społecznego 2020 (przyjęta przez Radę Ministrów w dniu 26.03.2013 r.)	13
5.1.4. Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.....	13
5.2. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z opracowaniami wykonanymi na poziomie województwa	14
5.2.1 Strategia rozwoju województwa wielkopolskiego	14
5.2.2. Plan zagospodarowania przestrzennego województwa wielkopolskiego.....	16
5.2.3. Strategia rozwoju turystyki województwa wielkopolskiego.....	19
5.2.4. Program opieki nad zabytkami województwa wielkopolskiego	20
6. Zasoby dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy.....	22
6.1. Obiekty zabytkowe nieruchome o najwyższym znaczeniu dla gminy wpisane do rejestru zabytków	22
6.2. Wykaz zabytków nieruchomych znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków	22
6.3. Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków	25
6.4. Krajobraz kulturowy – obszarowe wpisy do rejestru zabytków (układy urbanistyczne, parki kulturowe, parki krajobrazowe).....	25
6.5. Zabytki archeologiczne	25
6.5.1. Stanowiska archeologiczne wpisane do rejestru zabytków	26
6.5.2. Stanowiska archeologiczne o własnej formie krajobrazowej	35
6.5.3. Opis koncentracji stanowisk archeologicznych łącznie z ich funkcją i analizą chronologiczną, uwarunkowania fizjograficzne.	35
6.5.4. Stan zachowania zabytków archeologicznych oraz istotne zagrożenia dla zabytków	

archeologicznych.....	40
7. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony zasobów dziedzictwa kulturowego	41
7.1. Uwarunkowania wynikające ze „Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy”	41
7.2. Uwarunkowania wynikające z miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego.....	43
7.3. Plan ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych	44
7.4. Uwarunkowania wynikające z ochrony przyrody i równowagi ekologicznej	44
8. Charakterystyka i ocena stanu zachowania obiektów wpisanych do rejestru zabytków	45
9. Obszary największego zagrożenia dla zabytków w gminie	49
10. Kierunki działań dla realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami	50
10.1. Gminna ewidencja zabytków	50
10.2. Edukacja i promocja w zakresie ochrony zabytków.....	51
10.3. Działania zmierzające do poprawy stanu zachowania dziedzictwa kulturowego	51
10.4. Określenie zasobów zabytkowych, które można wykorzystać do tworzenia np. tras turystycznych, ścieżek dydaktycznych itp.	52
11. Instrumentarium realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami.....	55
12. Monitoring działania gminnego programu opieki nad zabytkami	56
13. Niektóre zewnętrzne źródła finansowania gminnego programu opieki nad zabytkami	56

Wstęp

Podstawowym założeniem *Programu opieki nad zabytkami gminy Wilczyn na lata 2019-2022* jest ukierunkowanie działań lokalnego samorządu na poprawę stanu zachowania i utrzymania środowiska kulturowego. W ostatnich latach, dla realizacji tego założenia, coraz większy nacisk kładzie się na aktywizację lokalnych środowisk samorządowych. W ramach budowy nowoczesnego oblicza społeczeństwa, dostrzega się potrzebę pogłębiania świadomości społeczeństwa w oparciu o fundamenty miejscowych tradycji kulturowych. Lokalna tradycja jest szczególnie cennym dziedzictwem kulturowym, składa się ze spłotu wydarzeń (kontekst dziejowy, historie poszczególnych ludzi, grup społecznych), zachowanych pamiątek (zabytki architektury i budownictwa, zabytki ruchome, zabytki archeologiczne). Miejscowa historia zaś, najczęściej dotycząca poszczególnych rodzin czy niewielkich grup społecznych, przenosi się na dzieje regionu. Opieka nad dziedzictwem kulturowym powinna zatem leżeć u podstaw budowania nowoczesnego społeczeństwa, świadomego swojej przeszłości, która w oczywisty sposób pomaga definiować tożsamość kulturową jako wartościowy składnik struktury współczesnej cywilizacji.

1. Położenie i krótka charakterystyka gminy

Gmina wiejska Wilczyn w obecnych granicach utworzona została 1 stycznia 1973 r. Jest to jedna z czternastu gmin powiatu konińskiego, położona w jego północno-zachodniej części, we wschodniej części województwa wielkopolskiego. Siedzibą władz samorządowych i zarazem centrum gospodarczo – handlowym gminy jest miejscowość Wilczyn, położona przy drodze powiatowej 3180P Kleczew – Wilczyn – Strzelno, nieopodal Jeziora Wilczyńskiego, która w swej przeszłości posiadała również status miasta. Gmina oddalona jest 34 km od Konina i 108 km od Poznania. W latach 1975-1998 administracyjnie należała do województwa konińskiego.

Gmina Wilczyn zajmuje obszar 83,12 km², co stanowi 5,27% powierzchni powiatu. Użytki rolne zajmują 79% powierzchni gminy, stąd jej funkcją wiodącą jest rolnictwo, grunty pod wodami pochłaniają 4,4%, natomiast 13% powierzchni stanowią tereny leśne, których współczynnik jest znacznie niższy od średniej wojewódzkiej - wynoszącej 26%. Większe kompleksy leśne występują w północno-zachodniej i zachodniej części gminy, otaczając jeziora rynnowe: Jezioro Wilczyńskie – największe na terenie gminy - o powierzchni 174 ha, Kownackie, Wójcińskie i Suszewskie. Tereny te objęto ochroną przyrodniczą i należą do Powidzko - Bieniszewskiego Obszaru Krajobrazu Chronionego oraz Powidzkiego Parku Krajobrazowego, który włączony jest do krajowej sieci obszarów chronionych „ECONET-POLSKA” oraz europejskiej sieci „NATURA 2000” - SOO PLH 300026 Pojezierze Gnieźnieńskie. Gmina spełnia oprócz rolniczej również funkcje turystyczno-rekreacyjne.

Gminę Wilczyn zamieszkuje 6245 osób (wg danych GUS za 2017 r.) Gęstość zaludnienia wynosi 75,1M/km. Największym ośrodkiem osadniczym jest stolica gminy, Wilczyn,

położona w północnej części gminy. Strukturę osadniczą tworzy 17 sołectw: Biela, Dębówiec, Głębocek, Gogolina, Góry, Kaliska, Kopydłowo, Kopydłówek, Kownaty, Maślaki, Ościslowo, Świętne, Wilczogóra, Wilczyn, Wiśniewa, Wtórek, Zygmuntowo, obejmujących 41 miejscowości. Gmina Wilczyn sąsiaduje z czterema gminami województwa wielkopolskiego i jedną z województwa kujawsko - pomorskiego:

- od północy z gminą Jeziora Wielkie, należącą do powiatu mogileńskiego, województwa kujawsko - pomorskiego,
- od zachodu z gminą Orchowo, powiat słupecki,
- od południa z gminą Kleczew, powiat koniński
- od południowego wschodu z gminą Ślesin, powiat koniński,
- od wschodu z gminą Skulsk, powiat koniński.

Jednostki osadnicze gminy łączy sieć dróg powiatowych o długości 120 km i dróg gminnych – ok. 56 km.

Obszar gminy leży w obrębie makroregionu Pojezierze Wielkopolskie, mezoregionu Pojezierze Gnieźnieńskie, w obrębie czterech subregionów geomorfologicznych: Pagórki Wilczyńsko-Skulskie, Równina Kleczewska, Pagórki Budziszławskie i Obniżenie Kosowsko-Szydłowieckie. Ukształtowanie powierzchni gminy jest mocno zróżnicowane, wykształcone w czasie zlodowacenia bałtyckiego. W części północnej, którą zajmują Pagórki Wilczyńsko-Skulskie, wysokość dochodzi do 110 m n.p.m. przy deniwelacjach terenu dochodzących do 10 m. Obszar ten urozmaicają liczne wysoczyzny morenowe płaskie oraz pola sandrowe towarzyszące morenom czołowym. Pagórki Wilczyńsko-Skulskie oddzielone są od Pagórków Budziszławskich Obniżeniem Kosowsko-Szydłowieckim, które jest typową rynną polodowcową, wypełnioną wodami jezior: Powidzkiego, Budziszławskiego, Wilczyńskiego, Suszewskiego, Kownackiego i Wójcińskiego. W obrębie gminy Wilczyn położone są jeziora: Wilczyńskie i częściowo Kownackie oraz Suszewskie. Część południową gminy zajmuje Równina Kleczewska, która jest wysoczyzną morenową płaską urozmaiconą drobnymi ciekami powierzchniowymi i zabagnioną oraz zatorfioną rynną polodowcową, przebiegającą z północy na południe, od Wójcina do Kazimierza Biskupiego. W obrębie Równiny Kleczewskiej występują też dwa nieduże wzniesienia zaliczane do Pagórków Budziszławskich. Tereny gminy należą do zlewni Noteci. Oprócz jezior do większych wód powierzchniowych należą: Struga Kaliska, Kanał Budziszławski i Kanał Szyszyński. Na terenie gminy występują udokumentowane zasoby surowców mineralnych. W rejonie Marszewo-Wilczogóra zalegają złoża torfu, natomiast w południowej i wschodniej części gminy znajdują się złoża węgla brunatnego: „Józwin II” - eksploatowane jako kontynuacja odkrywek na terenie gminy Kleczew, „Ościslowo” - złoża przewidywane do eksploatacji. Na południe od miejscowości Mrówki stwierdzono występowanie wód termalnych, które nadają się do celów leczniczych.

Ślady osadnictwa na terenie gminy sięgają epok prehistorycznych, zaś dokumenty źródłowe XIII w. Wtedy też erygowana była parafia. Miejscowość Wilczyn po raz pierwszy była wzmiankowana w dokumentach z 1247 r., pod nazwą Wilczyno, ale już w dokumentach z 1316 r. i 1348 r. występuje Tomasz z Wilczyna - pleban wilczyński, a w 1358 r. i 1364 r. - Mikołaj, miecznik kaliski i lektor króla Kazimierza Wielkiego - dziedzic Wilczyna h. Poraj. Znani są także imiennie właściciele Wilczyna z roku 1393: Zawisza i Jakusjusz. W XV w. Wilczyn był miastem prywatnym należącym do Porajów z Bierzglina i Wrześni. Z nieznanych przyczyn, miasto ponownie uzyskało przywilej lokacyjny w pierwszej połowie XVI w., a w 1870 r., mocą ukazu carskiego, Wilczyn utracił prawa miejskie, których już nie odzyskał. W 1765 r. jako właściciel Wilczyna wspominany jest Chrzanowski. W marcu 1769 r. pod Wilczynem, na pograniczu Wielkopolski i Kujaw, rozegrała się krwawa bitwa pomiędzy oddziałami konfederatów barskich, a wojskami rosyjskimi, w której zginęło i zostało wymordowanych po wzięciu do niewoli bardzo wielu Polaków. W czasie zaborów, w latach 1793-1815 Wilczyn wchodził w skład utworzonego wtedy powiatu Powidz, który w 1815 r. uległ podziałowi. Część tego powiatu weszła w skład Wielkiego Księstwa Poznańskiego, a druga część w skład Królestwa Polskiego. Do 1918 r. Wilczyn pozostawał pod zaborem rosyjskim, a przez tereny obecnej gminy Wilczyn przebiegała granica zaborów rosyjskiego i pruskiego. Mieszkańcy Gminy Wilczyn brali udział w zrywach powstańczych XIX wieku, a na początku XX w. walczyli i ginęli w szeregach powstańczych zwycięskiego Powstania Wielkopolskiego 1918/1919 r., w wyniku którego omawiane tereny włączono do odrodzonego państwa polskiego. Okres międzywojenny w gminie to czas rozwoju m.in. ruchu spółdzielczego, kółek rolniczych, placówek oświatowych, budynków użyteczności publicznej i życia kulturalnego, przerwany wybuchem II wojny światowej. W czasie hitlerowskiej okupacji wielu mieszkańców gminy poległo, zostało zamordowanych w lasach kazimierskich i pod Mogilnem, było wysiedlanych i wywożonych do obozów koncentracyjnych. W styczniu 1945 r. tereny zajmowane przez gminę zostały wyzwolone przez wojska radzieckie i rozpoczął się nowy etap przemian społeczno-gospodarczych i kulturalnych.

Wykształcony na przestrzeni wieków dorobek kultury materialnej, którego zasoby przetrwały w gminie do czasów obecnych, również dziedzictwo niematerialne – tradycja, zwyczaje, obrzędy, muzyka ludowa, postaci i zdarzenia historyczne - są wyrazem troski władz samorządowych, aby poznały je kolejne pokolenia, dają również podstawę do kreowania nowych propozycji turystycznych, promocyjnych i generujących wzmacnianie lokalnych więzi społecznych.

2. Cel opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami

Nadrzędnym celem *Programu opieki nad zabytkami gminy Wilczyn na lata 2019-2022* jest ukierunkowanie działań samorządu gminnego na poprawę stanu zachowania i utrzymania

zasobów dziedzictwa kulturowego gminy. Szczegółowe cele wynikają z ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

Cele te określone zostały następująco:

- włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju,
- uwzględnienie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej,
- zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania,
- wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego,
- podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami,
- określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystywaniem tych zabytków,
- podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

3. Podstawa prawna opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami – zadania i kompetencje organu gminy w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

1. Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz. U. z 2018 r., poz. 994 ze zm.). Zgodnie z art. 7, ust. 1, pkt 9 ustawy, do zadań własnych gminy należy zaspokajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty, w tym m.in. spraw kultury, w tym bibliotek gminnych i innych instytucji kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.
2. Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2018 r., poz. 2067 ze zm.), która nakłada na gminę następujące obowiązki i uprawnienia:
 - a) prawo utworzenia przez radę gminy (po uprzednim zasięgnięciu opinii konserwatora zabytków) parku kulturowego w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej (art.16),
 - b) obowiązek uwzględniania w strategii rozwoju gminy, studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego ochrony zabytków i opieki nad zabytkami (art. 18 i 19),
 - c) obowiązek uzgadniania projektów i zmian planów zagospodarowania przestrzennego z wojewódzkim konserwatorem zabytków (art. 20),

- d) obowiązek prowadzenia gminnej ewidencji zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków z terenu gminy, objętych wojewódzką ewidencją zabytków (art. 22, ust. 4),
- e) przyjmowanie zawiadomień o znalezieniu w trakcie prowadzenia robót budowlanych lub ziemnych przedmiotu, co do którego istnieje przypuszczenie, że jest on zabytkiem oraz powiadomienie o tym fakcie wojewódzkiego konserwatora zabytków (art. 32, ust.1, pkt 3 i ust. 2),
- f) przyjmowanie zawiadomień o przypadkowym znalezieniu przedmiotu, co do którego istnieje przypuszczenie, że jest on zabytkiem archeologicznym i powiadomienie o tym fakcie wojewódzkiego konserwatora zabytków (art. 33, ust. 1 i 2),
- g) sprawowanie opieki nad zabytkami, w tym finansowanie prac konserwatorskich i budowlanych przy zabytku, do którego gmina posiada tytuł prawny (art. 71, ust. 1 i 2),
- h) prawo udzielania przez organ stanowiący gminy, na zasadach określonych w podjętych uchwałach, dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków (art. 81),
- i) obowiązek sporządzenia przez wójta gminy na okres 4 lat gminnego programu opieki nad zabytkami (art. 87, ust.1),
- j) obowiązek sporządzenia i przedstawienia radzie gminy sprawozdania z realizacji programu (art. 87, ust. 5).

4. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce

Uregulowania prawne dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami zawarte zostały w szeregu dokumentach:

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. z 1997 r. Nr 78, poz. 483 ze zm.)

Ustawa zasadnicza stanowi fundament systemu ochrony dziedzictwa kulturowego w Polsce. Zgodnie z art. 5, art. 6 ust. 1 Rzeczpospolita Polska strzeże dziedzictwa narodowego, zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju oraz stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będących źródłem tożsamości narodu polskiego, jego trwania i rozwoju. Każdy jest obowiązany do dbałości o stan środowiska i ponosi odpowiedzialność za spowodowane przez siebie jego pogorszenie. Zasady tej odpowiedzialności określa art. 86 ustawy.

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2018 r., poz. 2067 ze zm.)

Ustawa stanowi podstawę prawną ochrony dziedzictwa kulturowego w kraju, określa politykę zarządzania zabytkami, wyznacza główne zadania państwa i właścicieli obiektów zabytkowych. Szczegółowe zapisy określają przedmiot, zakres i formy ochrony i opieki nad zabytkami, zasady finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych

przy zabytkach, formy ochrony zabytków.

Ochrona zabytków (art. 4) polega w szczególności na podejmowaniu przez organy administracji publicznej działań mających na celu m.in.:

- zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków, ich zagospodarowanie i utrzymanie,
- zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków,
- udaremnienie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków,
- przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi za granicę.

W art. 5 zdefiniowane zostało pojęcie opieki nad zabytkami, która sprawowana jest przez właściciela lub posiadacza zabytku. Polega ona w szczególności na zapewnieniu warunków:

- naukowego badania i dokumentowania zabytku,
- zabezpieczenia i utrzymania zabytku wraz z jego otoczeniem w jak najlepszym stanie,
- korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości,
- prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku,
- popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury.

Ze względu na bardzo zróżnicowany charakter obiektów, które mogą być zabytkami, w art. 6 przedstawiono przykładowe wyliczenie z podziałem na zabytki nieruchome, ruchome i archeologiczne. Ochronie i opiece podlegają, bez względu na stan zachowania:

- 1) zabytki nieruchome będące, w szczególności: krajobrazami kulturowymi, układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi, działami architektury i budownictwa, dziełami budownictwa obronnego, obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi, cmentarzami, parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni, miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;
- 2) zabytki ruchome będące, w szczególności: dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej, kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje, numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami, wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego, materiałami bibliotecznymi, instrumentami muzycznymi, wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi, przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;

- 3) zabytki archeologiczne będące, w szczególności: pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa, cmentarzyskami, kurhanami, reliktnami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.

Ochronie mogą podlegać również nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej.

Ustawa wyróżnia (w art. 7) następujące formy ochrony:

- 1) wpis do rejestru zabytków,
- 1a) wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa,
- 2) uznanie za pomnik historii,
- 3) utworzenie parku kulturowego,
- 4) ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy i zagospodarowania terenu, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz. U. z 2018 r., poz. 994 ze zm.)

Zgodnie z art. 7, ust. 1, pkt 9 ustawy, do zadań własnych gminy należy zaspokajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty, w tym m.in. spraw kultury, a więc bibliotek gminnych i innych instytucji kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska (Dz. U. z 2018, poz. 799 ze zm.)

Ustawa określa, że przy sporządzaniu prognozy oddziaływania na środowisko należy dokonać analizy i oceny oddziaływania m.in. na obiekty zabytkowe. W przypadku odstąpienia od przeprowadzenia postępowania w sprawie oceny oddziaływania na środowisko, ustawa nakłada obowiązek sprawdzenia, czy decyzja o odstąpieniu uwzględnia obszary mające znaczenie dla dziedzictwa kulturowego.

Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (Dz. U. z 2018, poz. 1614 ze zm.)

Zgodnie z art. 83 a, ust. 1 ustawy, zezwolenie na usunięcie drzewa lub krzewu z terenu nieruchomości wydaje wójt, burmistrz albo prezydent miasta, a w przypadku gdy zezwolenie dotyczy usunięcia drzewa lub krzewu z terenu nieruchomości lub jej części wpisanej do rejestru zabytków - wojewódzki konserwator zabytków.

Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz. U. z 2018 r., poz. 1945 ze zm.)

Zapisy ustawy określają, iż podczas sporządzania studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego, miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, decyzji o warunkach zabudowy oraz ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego należy uwzględnić obszary i zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury

współczesnej. Ustawa nakłada na samorządy obowiązek zawiadomienia konserwatora zabytków o przystąpieniu do sporządzania studium i planów zagospodarowania przestrzennego, uwzględnienia wniosków konserwatorskich oraz uzgodnienia dokumentów.

Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami (Dz. U. z 2018 r., poz. 121 ze zm.)

Ustawa określa (w art. 13 ust 4.), iż pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków wymaga sprzedaż, zamiana, darowizna lub oddanie w użytkowanie wieczyste nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków, stanowiącej własność jednostki samorządu terytorialnego i Skarbu Państwa. Zgodnie z art. 13 ust. 5 sprzedaż, zamiana, darowizna lub dzierżawa nieruchomości stanowiących własność Skarbu Państwa lub jednostki samorządu terytorialnego, będących cmentarzami ujętymi w wojewódzkiej ewidencji zabytków, także wnoszenie tych nieruchomości jako wkładów niepieniężnych (aportów) do spółek wymagają pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków.

Zgodnie z art. 29, jeżeli przedmiotem umowy o oddanie nieruchomości gruntowej w użytkowanie wieczyste jest nieruchomość wpisana do rejestru zabytków, przy określaniu sposobu korzystania z niej, można nałożyć na nabywcę obowiązek odbudowy lub remontu położonych na niej obiektów zabytkowych. Przy sprzedaży nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków, ustaloną cenę obniża się o 50 % (art. 68). Właściwy organ, może za zgodą odpowiednio wojewody, rady lub sejmiku, podwyższyć lub obniżyć tę bonifikatę.

Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. Prawo budowlane (Dz. U. Nr z 2018 r., poz. 1202 ze zm.)

Art. 5 ust. 1, pkt 7 oraz ust. 2.

Obiekt budowlany należy użytkować w sposób zgodny z jego przeznaczeniem i wymaganiami ochrony środowiska oraz utrzymywać w należytych stanie technicznym i estetycznym, nie dopuszczając do nadmiernego pogorszenia jego właściwości użytkowych i sprawności technicznej, w szczególności w zakresie związanym z wymaganiami ochrony obiektów wpisanych do rejestru zabytków oraz obiektów objętych ochroną konserwatorską.

Art. 30 ust. 2.

Do zgłoszenia robót budowlanych należy dołączyć, w zależności od potrzeb, pozwolenia, uzgodnienia i opinie wymagane odrębnymi przepisami, np. wojewódzkiego konserwatora zabytków.

Art. 30 ust. 7.

Właściwy organ może nałożyć, w drodze decyzji, obowiązek uzyskania pozwolenia na wykonanie określonego obiektu lub robót budowlanych objętych obowiązkiem zgłoszenia, jeżeli ich realizacja może naruszać ustalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego lub spowodować m.in. pogorszenie stanu środowiska lub stanu zachowania zabytków.

Art. 39 ustawy określa, iż:

- prowadzenie robót budowlanych przy obiekcie lub na obszarze wpisanym do rejestru zabytków wymaga, przed wydaniem decyzji o pozwoleniu na budowę, uzyskania pozwolenia konserwatora zabytków,
- pozwolenie na rozbiórkę obiektu budowlanego wpisanego do rejestru zabytków może być wydane po uzyskaniu decyzji Generalnego Konserwatora Zabytków o skreśleniu tego obiektu z rejestru zabytków,
- w stosunku do obiektów budowlanych oraz obszarów nie wpisanych do rejestru zabytków, a ujętych w gminnej ewidencji zabytków, pozwolenie na budowę lub rozbiórkę obiektu wydaje właściwy organ w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

5. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony zasobów dziedzictwa kulturowego

5.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

5.1.1. Narodowa strategia rozwoju kultury na lata 2004-2013 (przyjęta przez Radę Ministrów w dniu 21.09.2004 r.) **wraz z uzupełnieniem na lata 2004-2020** (przyjętym przez Radę Ministrów w dniu 14.06.2005 r.)

Głównym celem strategicznym jest działanie na rzecz zrównoważonego rozwoju kulturowego regionów w Polsce poprzez m.in. zachowanie dziedzictwa kulturowego i aktywną ochronę zabytków. Wśród kierunków działań wymieniono kompleksową rewaloryzację obiektów zabytkowych, ich adaptację na cele kulturalne, turystyczne, edukacyjne, społeczne, zwiększenie roli zabytków w rozwoju turystyki i przedsiębiorczości, promocję potencjału kulturowego regionów.

Instrumentem realizacji strategii jest Narodowy Program Kultury „Ochrona zabytków i dziedzictwa kulturowego”. Wśród najważniejszych celów strategicznych państwa z sferze ochrony zabytków wymieniono:

- przygotowanie skutecznego systemu prawnego-finansowego wspierania ochrony i opieki nad zabytkami,
- podjęcie prac nad kompleksowym systemem edukacji na rzecz dziedzictwa,
- poszukiwanie instrumentów wzmacniających efekty działalności służb konserwatorskich,
- intensyfikacja ochrony i upowszechniania dziedzictwa kulturowego, w tym szczególnie kompleksowa poprawa stanu zachowania zabytków nieruchomych.

5.1.2. Strategia rozwoju kraju 2020 (przyjęta przez Radę Ministrów w dniu 25.09.2012 r.)

Strategia rozwoju kraju 2020. Aktywne społeczeństwo, konkurencyjna gospodarka, sprawne państwo, zakłada poprawę dostępu do wiedzy o dziedzictwie kulturowym, a w efekcie wzrost świadomości społecznej w związku z postulowanym upowszechnieniem wykorzystania

technologii cyfrowych. Wprowadzeniu odpowiednich standardów świadczenia usług publicznych oraz zwiększeniu ich dostępności służyć będzie szersze i bardziej kompleksowe wykorzystanie technologii informatycznych i komunikacyjnych oraz rozwój niezbędnej do tego infrastruktury, w tym usług kulturalnych (digitalizacja zasobów kultury i dziedzictwa narodowego).

Działania na rzecz ochrony dziedzictwa kulturowego są również ważnym czynnikiem rozwoju i podnoszenia atrakcyjności miast, wpływają na budowanie silnej pozycji ośrodków miejskich.

5.1.3. Strategia rozwoju kapitału społecznego 2020 (przyjęta przez Radę Ministrów w dniu 26.03.2013 r.)

Głównym celem *Strategii rozwoju kapitału społecznego* jest wzmocnienie udziału kapitału społecznego w rozwoju społeczno-gospodarczym kraju. Głównemu celowi przyporządkowano cztery cele szczegółowe, wśród których czwarty, „Rozwój i efektywne wykorzystanie potencjału kulturowego i kreatywnego”, priorytet 4.1. „Wzmocnienie roli kultury w budowaniu spójności społecznej” odnieść można do ochrony dziedzictwa kulturowego. Wśród kierunków działań wymienia się:

- tworzenie warunków wzmacniania tożsamości i uczestnictwa w kulturze na poziomie lokalnym, regionalnym i krajowym,
- ochronę dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego oraz krajobrazu,
- digitalizację, cyfrową rekonstrukcję i udostępnianie dóbr kultury.

W *Strategii* podnosi się również kwestię aktywnego udziału społeczeństwa w ochronie zabytków i opiece nad nimi.

5.1.4. Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2014-2017 przyjęty został Uchwałą Rady Ministrów Nr 125/2014 z dnia 24.06.2014 r.

W *Krajowym programie* dokonano diagnozy stanu ochrony zabytków w Polsce w trzech podstawowych płaszczyznach:

- organizacji i zadań organów ochrony zabytków w Polsce,
- stanu zachowania zabytków, w tym roli i znaczenia form ochrony zabytków oraz systemów informacji o zabytkach,
- komunikacji, porozumienia i współpracy w obszarze ochrony zabytków.

W przyjętym dokumencie określony został cel główny, jakim jest wzmocnienie roli dziedzictwa kulturowego i ochrony zabytków w rozwoju potencjału kulturowego i kreatywnego Polaków. Celowi głównemu przyporządkowano cele szczegółowe i kierunki działania.

1. Wspieranie rozwiązań systemowych na rzecz ochrony zabytków w Polsce. Cel ten będzie

realizowany poprzez:

- porządkowanie rejestru zabytków nieruchomych,
 - przygotowanie ratyfikacji *Konwencji UNESCO ds. ochrony dziedzictwa podwodnego*,
 - wypracowanie jednolitych standardów działania konserwatorskiego w odniesieniu do wybranych typów i kategorii zabytków nieruchomych,
 - wzmocnienie instrumentów ochrony krajobrazu kulturowego,
 - opracowanie diagnozy prawnej ochrony zabytków ruchomych,
 - opracowanie kompleksowego raportu o stanie zachowania zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków,
 - realizacja badań w ramach AZP na obszarach szczególnie istotnych ze względu na zagrożenia dla dziedzictwa archeologicznego.
2. Wzmocnienie synergii działania organów ochrony zabytków. Cel ten będzie realizowany poprzez:
- zwiększenie efektywności zarządzania i ochrony zabytków poprzez wdrażanie infrastruktury informacji przestrzennej o zabytkach,
 - wypracowanie standardów pozwalających na lepszy przepływ informacji pomiędzy organami ochrony zabytków a społecznościami żyjącymi w otoczeniu zabytków objętych ochroną,
 - podniesienie jakości procesów decyzyjnych w organach ochrony zabytków,
 - merytoryczne wsparcie samorządu terytorialnego w ochronie zabytków.
3. Tworzenie warunków do aktywnego uczestnictwa w kulturze, edukacji na rzecz dziedzictwa kulturowego oraz jego promocji i reinterpretacji. Cel ten realizowany będzie poprzez:
- przygotowanie ratyfikacji *Konwencji ramowej Rady Europy w sprawie znaczenia dziedzictwa kulturowego dla społeczeństwa*, Faro 2005,
 - budowanie świadomości społecznej dotyczącej funkcji dziedzictwa kulturowego jako podstawy kształtowania tożsamości narodowej i społeczności lokalnych,
 - promocja zasobu dziedzictwa za pośrednictwem Internetu,
 - zwiększenie i ułatwienie dostępu do zasobu dziedzictwa.

5.2. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z opracowaniami wykonanymi na poziomie województwa

5.2.1 Strategia rozwoju województwa wielkopolskiego

Zaktualizowana „Strategia rozwoju województwa wielkopolskiego do 2020 roku. Wielkopolska 2020” jest dokumentem opracowanym przez Urząd Marszałkowski Województwa Wielkopolskiego, a przyjęta przez Sejmik Województwa Wielkopolskiego w dniu 17 grudnia

2012 r. Uchwałą Nr XXIX/559/12.

Strategia określa uwarunkowania, cele i kierunki rozwoju województwa. Ustalenia zawarte w cyt. dokumencie stanowią podstawę do sporządzenia planu zagospodarowania przestrzennego województwa, przez co mają bezpośredni wpływ na zachowanie i poprawę jakości krajobrazu kulturowego. Zakłada konieczność wyznaczenia w planie zagospodarowania przestrzennego terenów o wyjątkowych walorach środowiska kulturowego, które należy wesprzeć pakietem pomocy ułatwiającej wykorzystanie tego czynnika. Wsparcie powinno objąć, z jednej strony rewitalizację obiektów, a z drugiej, przedsiębiorczość budowaną na wykorzystaniu tego sektora, szczególnie w turystyce.

Generalnym celem „Strategii rozwoju województwa wielkopolskiego” jest poprawa jakości przestrzeni województwa, systemu edukacji, rynku pracy, gospodarki oraz sfery społecznej, skutkująca wzrostem poziomu życia mieszkańców. Cel ten będzie realizowany przy pomocy celów strategicznych i operacyjnych.

W ramach celu strategicznego „Zwiększenie spójności województwa” określony został cel operacyjny „Wsparcie terenów o wyjątkowych walorach środowiska kulturowego”. Środowisko kulturowe może być dla wybranych obszarów istotnym czynnikiem aktywizacji gospodarczej i budowania lokalnych przewag konkurencyjnych. Na wielu obszarach jest ono jedynym realnym czynnikiem wzrostu.

Cel ten realizowany powinien być przede wszystkim przez następujące kierunki działań:

- kompleksowe programy rewitalizacji i aktywizacji gospodarczej wykorzystującej walory kulturowe,
- tworzenie parków kulturowych,
- promocja terenów o wybitnych walorach kulturowych,
- odnowa obiektów dziedzictwa kulturowego.

Cel strategiczny zakładający „Zwiększenie zasobów oraz wyrównywanie potencjałów społecznych województwa” ma być realizowany poprzez cel operacyjny „Ochrona i utrwalanie dziedzictwa kulturowego”

Jednym z fundamentów kapitału społecznego jest tożsamość regionalna, otwartość na inne kultury oraz tolerancja. Bez poczucia tożsamości i znajomości własnej kultury nie można budować więzi społecznych. Rozwój społeczny, w tym tożsamość kulturowa, jest ważnym czynnikiem kształtowania konkurencyjności regionu.

Wielkopolska może być regionem, który nie tylko wspiera wewnętrzny rozwój kulturalny, ale również przyciąga jednostki kreatywne, działające w przestrzeni kultury poprzez stworzenie wizerunku regionu otwartego na mobilność idei oraz odmienne wzorce i wartości kulturowe.

Cel ten realizowany powinien być przede wszystkim przez następujące kierunki działań:

- promocja kultury regionalnej,

- poprawa warunków dla utrwalania tożsamości oraz upowszechniania dorobku kultury lokalnej i regionalnej,
- ochrona i zachowanie dziedzictwa kulturowego oraz historycznego regionu,
- wsparcie rozwoju kultury jako jednego z kreatywnych sektorów gospodarki regionu i rozwój przedsiębiorczości w tej dziedzinie,
- wzmocnienie pluralizmu kulturowego jako rozwojowej przeciwwagi dla dziedzictwa kulturowego regionu,
- stymulacja przepływu treści kulturowych (transfer międzykulturowy) oraz wewnętrznej innowacji w sferze kultury, jako niezbędnych czynników rozwoju kultury,
- zmniejszanie przestrzennych, społecznych i ekonomicznych dysproporcji w dostępie do kultury.

5.2.2. Plan zagospodarowania przestrzennego województwa wielkopolskiego

Plan zagospodarowania przestrzennego województwa wielkopolskiego sporządzony na okres perspektywiczny do roku 2020, uchwalony przez Sejmik Województwa Wielkopolskiego Uchwałą Nr XLII/628/2001 z dnia 26 listopada 2001 roku, zmieniony Uchwałą Nr XLVI/690/10 z dnia 26 kwietnia 2010 r.

W rozdz. „Uwarunkowania rozwoju przestrzennego. Uwarunkowania wewnętrzne”, pkt 18 „Kultura i dziedzictwo narodowe” podkreślono wartość tożsamości regionalnej. Oparta na tradycji regionalnej i najważniejszych cechach wyróżniających region terytorialnie, historycznie, społecznie i kulturowo jest ważnym elementem dziedzictwa kulturowego.

Omówiono wielkości zachowanej substancji zabytkowej w regionie: stanowiska archeologiczne, zabytki architektury i budownictwa, pomniki historii, parki kulturowe, wymieniając najcenniejsze, charakterystyczne dla poszczególnych epok. Podkreślono konieczność powołania nowych parków kulturowych, które mogą stanowić podstawy do sporządzenia i wdrożenia strategii promocji kultury województwa wielkopolskiego oraz mogą stać się czynnikiem dla rozwoju turystyki opartej o wartości krajobrazu i kultury. Jednym z najważniejszych elementów generujących rozwój turystyki są szlaki kulturowe. Bogata przeszłość historyczna i kulturowa Wielkopolski stwarza wiele możliwości do przeprowadzenia szlaków kulturowych, a tym samym promocji Wielkopolski w skali lokalnej, krajowej czy międzynarodowej.

W rozdz. „Kierunki zagospodarowania przestrzennego. Polityka przestrzenna”, pkt 29 „Polityka poprawy efektywności struktur przestrzennych” przedstawiono zbiór najważniejszych zasad, mających na celu uzyskiwanie optymalnych efektów w zagospodarowaniu przestrzeni. Ład przestrzenny to takie zagospodarowanie przestrzeni, które tworzy harmonijną całość oraz uwzględnia w uporządkowanych relacjach wszelkie uwarunkowania i wymagania funkcjonalne,

społeczno-gospodarcze, środowiskowe, kulturowe oraz kompozycyjno-estetyczne.

Ład przestrzenny można uzyskać m. in. przez:

- przestrzeganie wytycznych konserwatorskich w zakresie poszczególnych obiektów objętych ochroną jak również zasad zagospodarowania zabytkowych układów urbanistycznych,
- kontynuowanie architektury wiejskiej przy założeniu, że tradycyjny nurt architektury lokalnej regionu nie powinien mieć prawa wyłączności, ale powinien stanowić ważny wyróżnik dla zachowania regionalnej specyfiki. Na terenach szczególnie cennych krajobrazowo należy unikać realizacji projektów odległych stylistycznie, pochodzących z kulturowo odmiennych regionów,
- ochronę krajobrazu, szczególnie w rejonach o najwyższych walorach przyrodniczych i kulturowych.

Dla kształtowania przestrzeni miejskich przyjęto m.in. następujące zasady:

- ochrona dziedzictwa kulturowego, tożsamości i tradycyjnych elementów środowiska miejskiego, takich jak: zabytkowe dzielnice, budynki, dominanty przestrzenne, panoramy, tereny zielone i tereny otwarte; respektowanie zaleceń wynikających z przepisów ochronnych i poszerzanie ochrony prawnej,
- wykorzystywanie atutów wynikających z ukształtowania terenu, osi widokowych, dominant przestrzennych, panoram,
- podnoszenie wymogów architektonicznych, szczególnie w stosunku do obiektów realizowanych na obszarach śródmieść oraz w pobliżu terenów o najwyższych walorach kulturowych i przyrodniczych,
- podejmowanie opracowań planistycznych dotyczących rewaloryzacji przestrzeni miejskich.

Dla kształtowania obszarów wiejskich przyjęto m. in. następujące zasady:

- ochrona charakterystycznych układów ruralistycznych oraz zespołów sakralnych, pałacowo-parkowych, folwarków, ochrona zabytkowych budynków mieszkalnych, gospodarczych, wiatraków, remiz, szkół, kuźni, młynów, gorzelni i innych elementów specyficznych dla architektury wiejskiej np. kapliczek i krzyży,
- poszanowanie kształtowanej tradycyjnie różnorodności form osadnictwa wiejskiego w poszczególnych rejonach,
- twórcze wykorzystywanie wzorców architektury lokalnej przy formułowaniu warunków dla projektowanej zabudowy, odwoływanie się do architektury regionalnej Wielkopolski, preferowanie rodzimych materiałów budowlanych oraz tradycyjnych elementów małej architektury.

W punkcie 31. „Ochrona i wykorzystanie dziedzictwa kulturowego” wymieniono

najważniejsze nurty działania, mające na celu osiągnięcie optymalnego stanu środowiska kulturowego:

- ochrona istniejących zasobów materialnych i duchowych,
- kreowanie nowych jakości w obrębie poszczególnych dziedzin składających się na kulturę, a zwłaszcza kreowanie nowej przestrzeni,
- kształtowanie świadomości – upowszechnianie wiedzy o środowisku kulturowym Wielkopolski wśród mieszkańców regionu, kraju i za granicą.

W planie zagospodarowania przestrzennego województwa wielkopolskiego szczególne znaczenie ma ochrona obszarowa, a więc ochrona całych układów przestrzennych miast i wsi, ochrona krajobrazów kulturowych w parkach kulturowych i w strefach kulturotwórczych, szlaków kulturowych oraz pojedynczych obiektów.

Najważniejsze działania w ramach ochrony dóbr kultury i dziedzictwa narodowego w ramach planowania przestrzennego to:

- zwiększenie nakładów na ochronę dziedzictwa kulturowego, zarówno w budżecie państwa, jak i budżetach samorządowych,
- wpisanie do rejestru zabytków wszystkich zachowanych założeń i układów urbanistycznych,
- poszerzenie ewidencji zasobów dziedzictwa kulturowego województwa wielkopolskiego. Konieczne jest umożliwienie publicznego dostępu do ewidencji w formie elektronicznej,
- dalsze prowadzenie archeologicznych badań osadniczych,
- wzbogacanie dokumentacji dotyczącej obiektów dziedzictwa kulturowego, w szczególności: opisów, szkiców, map i opracowań obiektów oraz digitalizacji danych i ich udostępnianie w formie elektronicznej,
- promocja szlaków kulturowych, parków kulturowych, pomników historii, a także obiektów wpisanych na listy dziedzictwa europejskiego,
- podnoszenie wizerunku województwa jako produktu turystycznego, poprzez prawidłową informację turystyczną w celu dotarcia do określonych atrakcji turystycznych.

W podpunkcie 31.1.1. „Ochrona układów urbanistycznych i ruralistycznych” wymieniono elementy, które jej podlegają: rozplanowanie ulic, rynków i placów miejskich, parametry kwartałów, pasma zieleni, dominanty przestrzenne, panoramy, osie widokowe oraz wszelkie formy specyficznej zabudowy miejskiej. Ochrona układów przestrzennych, urbanistycznych i ruralistycznych powinna być rozpatrywana wraz z nawarstwieniami kulturowymi w których obecna jest cała sekwencja dziejów. Jest to działanie niezbędne dla zachowania ciągłości historycznej tworzenia się sieci osadniczej.

Sprzymierzeńcem systemowych działań wspierających może się stać aspekt ekonomiczny w postaci korzyści gospodarczych uzyskiwanych z turystyki na terenach

o atrakcyjnych i zadbanych śródmieściach – pojedynczych wybitnych obiektach z historycznym tłem kulturowym, nadającym całości oczekiwany klimat.

Podobny system powinien objąć również układy ruralistyczne. Ochrona kompleksowa architektury wiejskiej jest możliwa do zrealizowania na terenach, których głównym motorem rozwoju stanie się turystyka. Właściwą formą ochrony jest adaptowanie zabytkowych obiektów architektury wiejskiej na obiekty rekreacji indywidualnej. Najwartościowsze obiekty, dla których nie da się zapewnić ochrony w istniejących zespołach zabudowy, powinny się znaleźć w skansenach. Z uwagi na brak możliwości przetrwania wszystkich zabytków architektury wiejskiej, niezbędne jest systematyczne dokumentowanie obiektów o wartościach historycznych i estetycznych.

W punkcie 31.3. „Promowanie świadomości regionalnej Wielkopolski” uznano, że do zaistnienia Wielkopolski jako regionu atrakcyjnego kulturowo, niezbędne jest intensywne promowanie wiedzy o środowisku kulturowym regionu. Działania na rzecz promowania świadomości regionalnej Wielkopolski mają na celu pobudzenie aktywności lokalnych środowisk, przywrócenie etosu wielkopolskiego oraz pielęgnowanie regionalizmu, tzw. „małych ojczyzn”, m.in. poprzez:

- promowanie gwary, obyczajów, potraw, strojów, lansowanie folklorystycznych zespołów tanecznych,
- kształtowanie otwartości wobec innych mniejszości i kultur, prezentowanie ich dorobku kulturowego,
- organizowanie jarmarków, pokazów tradycyjnego rzemiosła, konkursów związanych z tematyką regionalną.

5.2.3. Strategia rozwoju turystyki województwa wielkopolskiego

„Strategia rozwoju turystyki w województwie wielkopolskim do 2020 roku”, przyjęta została Uchwałą Sejmiku Województwa Wielkopolskiego Nr XVIII/481/16 z dnia 25 kwietnia 2016 r. Wśród celów strategicznych wymieniono „Rozwój produktów turystyki kulturowej”, w ramach którego wyznaczono m.in. następujące cele operacyjne:

1. Rozwój szlaków turystyki kulturowej, w szczególności Szlaku Piastowskiego, który realizowany powinien być przez następujące kierunki działań:
 - kontynuacja i wzmacnianie działań na rzecz uporządkowania i restytucji Szlaku Piastowskiego, jako wiodącego szlaku turystyki kulturowej w Wielkopolsce,
 - uporządkowanie pozostałych istniejących szlaków turystyki kulturowej, zwłaszcza powiązanych ze Szlakiem Piastowskim,
 - wspieranie tworzenia tematycznych szlaków kulturowych,
 - odpowiednie oznakowanie turystyczne szlaków kulturowych i obiektów na szlakach,
 - rozwój ogólnodostępnej infrastruktury wokół obiektów położonych na szlakach (m.in. tablice informacyjne, elementy małej architektury),

- lobbing na rzecz zwiększania dostępności obiektów znajdujących się na szlakach (np. stałe godziny otwarcia obiektów, poprawa realnej dostępności dla zwiedzających – dotyczy zwłaszcza obiektów znajdujących się w mniejszych miejscowościach,
 - podnoszenie poziomu wiedzy i informacji o historii oraz wartości kulturowej obiektów znajdujących się na szlakach, np. poprzez: uaktualnianie informacji uwzględniających obecny stan badań naukowych, aktualizację stron internetowych zarządzanych przez Wielkopolską Organizację Turystyczną, dążenie do zamieszczania aktualnych informacji na ogólnopolskich i zagranicznych stronach internetowych dotyczących turystyki kulturowej w Wielkopolsce, sukcesywne wydawanie materiałów promocyjnych, również w językach obcych,
 - zwiększanie liczby wydarzeń kulturalnych na szlakach oraz koordynacja chronologiczna ich realizacji tak, by - w miarę możliwości - nie nakładały się na siebie,
 - zwiększanie atrakcyjności szlaków dla turystyki rodzinnej, zaangażowanie w tworzenie oferty skierowanej do dzieci i młodzieży.
2. Zachowanie dziedzictwa (zarówno kulturowego jak i przyrodniczego) dla przyszłych pokoleń, gdzie eksploatację turystyczną należy połączyć z działaniami zmierzającymi do ich ochrony i zachowania dla przyszłych pokoleń. Cel realizowany powinien być przez następujące kierunki działań:
- objęcie ewidencją obiektów o znaczącym potencjale turystycznym,
 - wyznaczanie działań priorytetowych w obszarze ochrony zabytków,
 - inwestycje w obszarze dziedzictwa kulturowego regionu,
 - wspieranie inicjatyw objęcia ochroną obiektów o ważnym znaczeniu i potencjale turystycznym,
 - wspieranie inicjatyw objęcia ochroną terenów sąsiadujących z obiektami kulturowymi o ważnym znaczeniu turystycznym.
3. Propagowanie rozwoju turystyki kulturowej - cel ten realizowany powinien być przede wszystkim przez następujące kierunki działań:
- wspieranie oferty aktywnych form spotkań z kulturą (np. inscenizacje historyczne, archeologia doświadczalna, zwiedzanie fabularyzowane, gry miejskie, questy, widowiska, festiwale),
 - zgłaszanie produktów turystycznych Wielkopolski do konkursów na szczeblu regionalnym, krajowym i międzynarodowym,
 - poprawa dostępności obiektów turystyki kulturowej dla osób z niepełnosprawnością i osób starszych.

5.2.4. Program opieki nad zabytkami województwa wielkopolskiego

Program opieki nad zabytkami województwa wielkopolskiego na lata 2017-2020 przyjęty został Uchwałą Nr XXXVIII/901/17 Sejmiku Województwa Wielkopolskiego z dnia 27 listopada 2017 r. (Dz. Urz. Województwa Wielkopolskiego z dnia 06.12.2017 r., poz. 8118).

Myślą przewodnią opracowania *Programu* było uznanie potrzeby zachowania zasobów

regionalnego dziedzictwa kulturowego jako ważnego czynnika wpływającego na kształtowanie się tożsamości regionalnej i promocji turystycznej. Program określił stan, do którego należy dążyć w zakresie opieki nad zabytkami, wskazuje konieczne do wykonania zadania i sugeruje sposoby ich realizacji poprzez określenie podstawowych założeń organizacyjnych, finansowych, edukacyjnych i promocyjnych.

W przyjętym dokumencie określone zostały główne cele, którym przyporządkowano kierunki działania:

1. Poprawa stanu zabytków poprzez podjęcie działań mających na celu poprawę ich zachowania,
 - realizacja prac remontowych, renowacyjnych, konserwatorskich obiektów zabytkowych,
 - opieka nad zabytkami archeologicznymi.
2. Włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju,
 - monitoring i aktualizacja uregulowań prawnych w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.
3. Podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych i turystycznych,
 - promocja dziedzictwa lokalnego,
 - wzmocnienie działań związanych z rozwojem usług turystycznych.
4. Włączanie problemów ochrony dziedzictwa kulturowego Wielkopolski do działań edukacyjnych,
 - upowszechnianie wiedzy o regionie.
5. Prowadzenie planowych działań wspierających dziedzictwo niematerialne,
 - propagowanie działań w zakresie opieki i ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego.
6. Podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami,
 - włączenie zabytków w procesy gospodarcze.
7. Podejmowanie i określanie warunków współpracy z właścicielami obiektów zabytkowych,
 - udostępnianie obiektów zabytkowych,
 - wskazywanie potencjalnych źródeł finansowania.

6. Zasoby dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy

6.1. Obiekty zabytkowe nieruchome o najwyższym znaczeniu dla gminy wpisane do rejestru zabytków

BIELA

PARK DWORSKI, 1 poł. XIX w.,

Rejestr zabytków Nr A-278/20 z 30.04.1984 r.

KOPYDŁOWO

ZESPÓŁ DWORSKI:

a. dwór nr 16, mur., 1928-1930 r.,

Rejestr zabytków Nr A-279/21 z 30.04.1984 r.

b. park, XIX w. – pocz. XX w.

Rejestr zabytków Nr A-279/21 z 30.04.1984 r.

KOPYDŁÓWEK

ZESPÓŁ PAŁACOWY:

a. pałac nr 1, mur., 2 poł. XVIII w., przebud. 2 poł. XIX w.,

Rejestr zabytków Nr A-280/22 z 30.04.1984 r.

b. park, k. XVIII w.

Rejestr zabytków Nr A-280/22 z 30.04.1984 r.

KOWNATY

DWÓR, mur., XVIII/XIX w.

Rejestr zabytków Nr A-281/23 z 30.04.1984 r.

WILCZOGÓRA

KOŚCIÓŁ PAR. P.W. ŚW. URSZULI, mur., 1566 r., rozbud. XIX w.

Rejestr zabytków Nr A-140/735 z 13.09.1969 r.

KOŚCIÓŁ FIL. P.W. ŚW. TEKLI, drew., 1781 r.

Rejestr zabytków Nr A-141/736 z 13.09.1969 r.

CMENTARZ KATOLICKI, ok. poł. XIX w.

Rejestr zabytków Nr A-482/223 z 9.11.1992 r. (4 kwatery)

WTÓREK

PARK DWORSKI, 1 poł. XIX w.

Rejestr zabytków Nr A-347/89 z 21.05.1984 r.

6.2. Wykaz zabytków nieruchomych znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków

BIELA

ZESPÓŁ DWORSKO-FOLWARCZNY:

a. dwór nr 1, mur., 1 poł. XIX w.,

- b. park, 1 poł. XIX w.,
- c. stajnia, mur. k. XIX w.

GÓRY

ZESPÓŁ DWORSKI:

- a. dwór nr 27, mur., 2 poł. XIX w.,
- b. pozostałości parku, 2 poł. XIX w.

MŁYN, mur. XIX/XX w.

KOPYDŁOWO

ZESPÓŁ DWORSKI:

- a. dwór nr 16, mur., 1928-1930 r.,
- b. park, XIX w. – pocz. XX w.

KOPYDŁÓWEK

ZESPÓŁ PAŁACOWO-FOLWARCZNY:

- a. pałac nr 1, 2 poł. XVIII w., przebud. 2 poł. XIX w.,
- b. park, k. XVIII w.,
- c. kapliczka, 2 poł. XIX w.,
- d. budynek gospodarczy ogrodnika, mur. k. XIX w.,
- e. stajnia, ob. magazyn, mur., k. XIX w.,
- f. obora I, mur. k. XIX w.,
- g. obora II, mur., k. XIX w.,
- h. kuźnia, mur. pocz. XX w.,
- i. stelmacharnia, mur., pocz. XX w.,
- j. magazyn chmielu, mur., pocz. XX w.,
- k. brama z ogrodzeniem, mur. k. XIX w.

KOWNATY

ZESPÓŁ DWORSKO-FOLWARCZNY:

- a. dwór, mur., XVIII/XIX w.,
- b. park, XIX w.,
- c. obora I, mur., k. XIX w.,
- d. obora II, mur. k. XIX w.

MAŚLAKI

CMENTARZ EWANGELICKI, XVIII w.

NOWY ŚWIAT

CMENTARZ EWANGELICKI, XVIII w.

SUCHARY

DOM NR 4, mur. 1936 r.

WILCZOGÓRA

ZESPÓŁ KOŚCIOŁA PAR. P.W. ŚW. URSZULI:

- a. kościół, mur., 1566 r., rozbud. XIX w.,
- b. dzwonnica, mur. k. XIX w.,
- c. ogrodzenie, mur. k. XIX w.,
- d. plebania nr 25, mur. ok. 1850 r.

KOŚCIÓŁ FIL. P.W. ŚW. TEKLI, drew., 1781 r.

ZESPÓŁ CMENTARZA KATOLICKIEGO:

- a. cmentarz, ok. poł. XIX w.,
- b. brama z ogrodzeniem, mur., 1877 r.

SPICHLERZ FOLWARCZNY, mur. ok. poł. XIX w.

GORZELNIA NR 173, mur. 1845 r.

WIATRAK KOŻLAK, drew., k. XIX w.

DOM NR 5, mur., 1928 r.

DOM NR 19, mur., 1934 r.

DOM NR 24, mur., 2 poł. XIX w.

WILCZYN

CMENTARZ ŻYDOWSKI, ul. Polna, XVIII w.

CMENTARZ EWANGELICKI, ul. Karolkowa, XIX w.

ul. Rynek

DOM NR 16, mur., ok. 1900 r.

DOM NR 18, mur. 1920 r.

ul. Strzelińska

DOM NR 11, mur., 1935 r.

DOM NR 13, mur., pocz. XX w.

DOM NR 20, mur., 1902 r.

DOM NR 25, mur., pocz. XX w.

DOM NR 26, mur., 1 ćw. XX w.

WIŚNIEWA

ZESPÓŁ FOLWARCZNY

- a. spichlerz, mur., k. XIX w.
- b. gorzelnia, mur., k. XIX w.
- c. budynek mieszkalno-gospodarczy nr 5, mur., k. XIX w.

WTÓREK

PARK DWORSKI, 1 poł. XIX w.

6.3. Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków

Na terenie gminy Wilczyn do rejestru zabytków pod nr 423/Wlkp/B decyzją Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków z dnia 21.12.2015 r. wpisane zostało wyposażenie i wystrój kościoła par. p.w. św. Urszuli w Wilczogórze (26 pozycji). W skład wyposażenia wchodzi m.in. manierystyczny ołtarz główny z obrazami i rzeźbami, ołtarz boczny p.w. Matki Boskiej, ołtarz boczny p.w. Przemienienia Pańskiego, barokowe z 2 poł. XVIII w., gotycka kropielnica, prospekt organowy z instrumentem, Stacje Drogi Krzyżowej, polichromia wnętrza z pocz. XX w. Od 2016 r. prowadzone są prace konserwatorskie wyposażenia.

6.4. Krajobraz kulturowy – obszarowe wpisy do rejestru zabytków (układy urbanistyczne, parki kulturowe, parki krajobrazowe)

Na terenie gminy Wilczyn nie występują układy urbanistyczne i ruralistyczne wpisane do rejestru zabytków. Nie utworzono również parków kulturowych.

6.5. Zabytki archeologiczne

Zabytki archeologiczne są częścią dziedzictwa kulturowego. Europejska konwencja o ochronie archeologicznego dziedzictwa kulturowego sporządzona w La Valetta dnia 16 stycznia 1992 r. (Dz. U. 96.120.564 z dnia 9 października 1996 r.) uznaje je jako źródło „zbiorowej pamięci europejskiej i instrument dla badań historycznych i naukowych”. Zgodnie z definicją zastosowaną w ustawie o ochronie i opiece nad zabytkami zabytek archeologiczny, to zabytek nieruchomy, będący powierzchnią, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, z nawarstwieniami kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów lub zabytek ruchomy, będący tym wytworem (art. 3 pkt 4 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami).

Dziedzictwo archeologiczne jest bogactwem kulturowym pozostawionym nam przez przeszłe pokolenia ludzkości, które zamieszkiwały dawniej naszą planetę. Składają się na nie wszelkie materialne ślady ludzkiej egzystencji pozostawione na ziemi, pod ziemią czy w wodzie. Mogą one mieć postać opuszczonych budowli i ich pozostałości, urządzeń osadniczych (np. palenisk, pieców garncarskich, studni, jam zasobowych), cmentarzysk, pól bitewnych, miejsc kultu i warstw ziemi powstałych w wyniku działalności z wszelkimi przedmiotami z nimi związanymi. Źródła archeologiczne stanowią nieodnawialny depozyt przekazany nam przez przeszłe pokolenia, depozyt, który jesteśmy zobowiązani chronić, mądrze i oszczędnie wykorzystywać i w możliwie jak najmniej uszczuplonym stanie przekazać przyszłym pokoleniom. Zachowanie dziedzictwa archeologicznego jest ważne dla wszystkich: dla naukowców (archeologów), którzy badając je odtwarzają przeszłość; dla turystów, którzy czerpią wrażenia kontaktu z przeszłością odwiedzając udostępnione do zwiedzania stanowiska archeologiczne; dla młodzieży szkolnej, która zyskuje zrozumienie dziejów ludzkości odwiedzając wystawy muzealne; dla wszystkich, którym dziedzictwo archeologiczne dostarcza odczucia posiadania

głębokich korzeni naszej obecnej z dziedzictwa archeologicznego czerpią poczucie swojej tożsamości kulturowej i związku emocjonalnego z danym miejscem lub regionem.

6.5.1. Stanowiska archeologiczne wpisane do rejestru zabytków

Na terenie gminy Wilczyn znajdują się trzy stanowiska archeologiczne wpisane do rejestru zabytków. Są to:

1. Średniowieczne grodzisko stożkowe w miejscowości Kownaty (Mrówki), st. 1, ob. AZP 51-39/45, wpisane do rejestru zabytków decyzją Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Koninie pod numerem 30/Wlkp/C z dnia 16.07.1992 r.

Grodzisko w Mrówkach zostało odkryte w roku 1923. Jednak badania wykopaliskowe przeprowadzono dopiero w latach 1971-1972. Prowadzone były one przez archeologów Ł. i A. Nowaków z Muzeum Okręgowego w Koninie.

Grodzisko położone jest ok. 800 m na południowy wschód od zabudowań wsi Mrówki, ok. 250 m na północ od drogi do wsi Świętne. Ulokowano je w miejscu z natury obronnym: na końcu półwyspu przy południowym brzegu jeziora Kownackiego. Od północy osłaniają je wody jeziora, a od zachodu i południa, zabagniona obecnie, dawna zatoczka. Założenie obronne zrealizowano wznosząc potężny, stożkowaty kopiec o wysokości 7 m, mający dolną średnicę 44 m, a górną 18 m. Dodatkowo otoczono go fosą o szerokości około 2 m połączoną od północy z jeziorem zapewniającym stały dopływ wody.

W wyniku badań wykopaliskowych na szczycie kopca w części południowo - zachodniej odsłonięto pozostałości pięciobocznej wieży (dł. boku ok. 3 m), która była główną budowlą grodziska. Na północ od niej odkryto piwniczkę, która prawdopodobnie znajdowała się pod drugim budynkiem, a na południe pozostałości kuźni. Całość szczytu otoczona była palisadą. Grodzisko było zamieszkiwane przez kilka pokoleń - od końca XIII do połowy XIV. W połowie tego stulecia obiekt uległ spaleniowi prawdopodobnie w wyniku jakichś walk. Z jakim rodem powiązać należy tę siedzibę na razie nie wiadomo. W 2 połowie XIV i w XV wieku panowali tu Wilczyńscy herbu Poraj, właściciele Wilczyna i Kownat. Najbardziej znany z nich jest Mikołaj, miecznik kaliski w latach 1358-1364. Określenie wcześniejszych posesorów i okoliczności zniszczenia grodziska wymagają jeszcze studiów archiwalnych. Więcej wiemy o życiu codziennym mieszkańców grodziska. Świadczą o nim liczne przedmioty znalezione w toku badań. Militaria w postaci grotów bełtów kuszy, haków do napinania kuszy, ostróg (w tym dziecięcej), elementów oporządzenia jeździeckiego i związanych z rzędem końskim wskazują niedwuznacznie na rycerski charakter tej siedziby i wiązać je można z właścicielami. O ich zamożności świadczy pośrednio szalka wagi, służącej do odważania kruszców oraz fragmenty dość rzadkich w tych czasach naczyń szklanych. Zajęcia czeladzi dworskiej określają pozostałości kuźni, półwytwory przedmiotów z rogu oraz narzędzia rolnicze takie jak sierpy, czy

stolarskie jak świder czy topór. Na podstawie znalezionych szczątków kostnych zwierząt stwierdzono, że mieszkańcy spożywali przede wszystkim mięso zwierząt domowych (70,9%) głównie wieprzowinę i wołowinę ale i dziczyzna dość często bywała na ich stołach (29,1%) - polowano na dziki, sarny, zające, jelenie, a także dla skór na borsuki i wydry. Z ptaków spożywano kury. Mieszkając tuż nad jeziorem łowiono też niewątpliwie ryby ale do naszych czasów zachowała się tylko niewielka ilość ich szczątków. Zabudowań pilnowały psy o bliżej nieokreślonej rasie. W roku 1973 grodzisko zostało zamienione na skansen archeologiczny. Autorem projektu był architekt Z. Łabuda pod merytorycznym nadzorem Ł. i A. Nowaków. Oczyszczono fosę, zrekonstruowano wieżę, chatę i palisadę na szczycie kopca. Dodatkowo zbudowano bramę wejściową i mostek przez fosę. Na dwóch kondygnacjach wieży znajduje się niewielka ekspozycja, na której można obejrzeć część z odkrytych zabytków. Najwyższe piętro służy jako platforma widokowa. Obok kopca znajdują się dwa szałas rybackie i replika drewnianej kuźni, które mają zasygnalizować, że znajdowało się tutaj więcej zabudowań gospodarczych. Całość daje pojęcie jak wyglądała średniowieczna siedziba rycerska, których na terenie Wielkopolski rozpoznano już ponad setkę. Jak na razie jest to jedyny skansen tego typu naszym terenie. Obiekt jest dostępny dla zwiedzających, jako filia Muzeum Okręgowego w Koninie.

2. Grodzisko ludności kultury łużyckiej i wczesnośredniowieczne grodzisko stożkowe w miejscowości Kownaty (Świątne), st. 1. ob. AZP 51-39/47, wpisane do rejestru zabytków decyzją Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Poznaniu pod numerem 36/Wlkp/C z dnia 03.10.1973 r.

Stanowisko w miejscowości Świątne to grodzisko pierścieniowate kultury łużyckiej (średnica owalu do 140 m, wysokość do 2 m). Położone jest na półwyspie Jez. Suszewskiego, na południe od grobli między Jez. Suszewskim a Kownackim, wśród wilgotnego lasu na pagórku. Grodzisko ma wyraźny kształt nieregularnego trójkąta obwiedzonego wałem od południa, wschodu i północy. W północno-wschodniej części znajduje się kopiec stożkowy (wczesnośredniowieczne grodzisko stożkowe) o podstawie okrągłej o wymiarach 45x48 m i wysokości około 5 m.

Stanowisko badane było wykopaliskowo w roku 1973 (UAM Poznań) oraz powierzchniowo w 1949 r przez J. Kamińską i w 1983 r. w ramach badań AZP przez Muzeum Okręgowe w Koninie.

3. Cmentarzisko wielofazowe, a więc cmentarzisko grobowców bezkomorowych kultury pucharów lejkowatych z okresu neolitu oraz cmentarzisko kurhanowe kultury łużyckiej z epoki brązu w miejscowości Góry, st. 24, ob. AZP 52-40/193, wpisane do rejestru zabytków decyzją Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Poznaniu pod numerem 457/Wlkp/C z dnia 09.02.2018 r.

Stanowisko nr 24 w miejscowości Góry zostało odkryte w marcu 2016 r., w związku z danymi uzyskanymi za pomocą skaningu laserowego LIDAR (Light Detection and Ranging). Na numerycznym modelu terenu (NMT) zaobserwowano wówczas zgrupowanie 16 grobowców ujętych w 4 grupach (strefy A, B, C i D). Wizja lokalna przeprowadzona w marcu 2016 r. przez Muzeum Okręgowe w Koninie w terenie pozwoliła wstępnie zidentyfikować stanowisko jako pozostałości cmentarzyska grobowców bezkomorowych ludności kultury pucharów lejkowatych z okresu neolitu (K. Gorczyca, *Opinia w sprawie konieczności objęcia ochroną konserwatorską cmentarzyska grobowców bezkomorowych w miejscowości Góry, gmina Wilczyn, st. 24, ob. AZP 52-40/193*, archiwum WUOZ Delegatura w Koninie). Cmentarzysko w Górach zostało zaliczone do kleczewskiej enklawy grobowców kujawskich, która została określona i opisana już kilkanaście lat temu (K. Gorczyca, *Kleczewska enklawa grobowców kujawskich. Zarys problemu*, „Folia Praehistorica Posnaniensia”, t. XIII/XIV, 2005, s. 117-132). Zebrano wówczas wszelkie dostępne informacje na temat bezkomorowych grobowców kujawskich kultury pucharów lejkowatych, które udało się zarejestrować w okolicach Kleczewa, pow. koniński. Obiekty te są obecnie już w większości zniszczone i informacje mają charakter głównie archiwalny. Według relacji E. Raczyńskiego z 1 poł. XIX w. było ich nie mniej niż 150 w pobliżu Kleczewa (E. Raczyński, *Wspomnienia Wielkopolski*, t.2, Poznań 1843, s. 421-422), a o kolejnych wspomniano w okolicy Wilczyna i Skulska (O. Kolberg, *Dzieła wszystkie*, t.23. *Kaliskie*, Wrocław – Poznań 1964, s. 9). Ze względu na liczne intensywne przekształcenia przemysłowe i rolnicze wydawało się wówczas, że nie uda już się odkryć nowych, jeszcze istniejących lub dobrze zachowanych grobowców megalitycznych. Przełomem okazał się skaningu laserowy LIDAR, który pozwolił na prospekcję dotychczas niedostępnych archeologicznie terenów leśnych i odkrycie kilkunastu obiektów w lesie na terenie miejscowości Góry. Stan zachowania nowoodkrytych grobowców jest dużo lepszy od tych znanych poprzednio, które zarejestrowano na polach. Uchroniło je to, że przez wieki znajdowały się na obszarach leśnych. Wprawdzie pozbawione są obstaw kamiennych, ale nasypy, mimo leśnej orki, są czytelne. Kamienie zostały usunięte prawdopodobnie na przełomie XIX/XX wieku lub w pierwszej połowie XX w. Świadczą o tym zgodnie relacje mieszkańców jak i wzmianki w literaturze.

Badania sondażowe stanowiska zostały przeprowadzone w 2016 r. przez pracowników Muzeum Okręgowego w Koninie. Badaniami objęto grobowce nr 1, 2, 3 i 4. W wykopach badawczych zaobserwowano nasypy grobowców (grobowce 1, 2 i 3) wraz z kamieniami podkładowymi (grobowce 2 i 3), kamienie obstawy (grobowce nr 2 i 3) oraz fragmenty krzemieni i ceramiki ludności kultury ceramiki wstęgowej, kultury pucharów lejkowatych oraz kultury łużyckiej. Przestrzeń między grobowcami 1 i 2 zajmował szeroki wykop powstały podczas prac przygotowawczych pod budowę nasypów. W przypadku obiektu nr 4 stwierdzono, że jest to kurhan ludności kultury łużyckiej (uchwycono zachodni skraj kurhanu z płaszczem

kamiennym o miąższości 1-2 warstw), co zostało potwierdzone również przez datowanie materiału ceramicznego (K. Gorczyca, K. Schellner, *Sprawozdanie z badań archeologicznych stanowiska wielokulturowego w Górach stan. 24, AZP 52-40/193, gm. Wilczyn, pow. Konin, woj. wielkopolskie*, archiwum WUOZ Delegatura w Koninie).

Dodatkowe badania uszczegóławiające miały miejsce w maju 2017 roku i również prowadzone były przez pracowników Muzeum Okręgowego w Koninie. Badaniami objęto wschodnią część stanowiska. Przeprowadzone badania wykazały (K. Gorczyca, K. Schellner, *Sprawozdanie z badań archeologicznych stanowiska wielokulturowego w Górach stan. 24, AZP 52-40/193, gm. Wilczyn, pow. Konin, woj. wielkopolskie*, archiwum WUOZ Delegatura w Koninie), że stanowisko 24 w Górach obejmuje: cmentarzysko 14 grobowców kultury pucharów lejkowatych – obiekty nr 1-3, 5-15 (strefa A, B, C, D), kurhan kultury łużyckiej – obiekt nr 4 (strefa C), osadę kultury łużyckiej (strefa E – zlokalizowana poza strefą grobowców, na wschodnim brzegu Strugi. Ludność tej osady wykorzystywała kamienie obstaw grobowców neolitycznych dla swoich celów. Wskazują na to zarejestrowane na grobowcach 1, 2 i 3 nieregularne wkopy zawierające fragmenty ceramiki kultury łużyckiej. Dowodem, że ludność kultury łużyckiej prowadziła działalność na terenie cmentarzyska jest również znaleziona w tej strefie złota spirala o powrotnym zwoju. Średnica spirali wynosi 2,7 cm, natomiast waga 8,4 g. Analogiczne spirale znane są w kulturze łużyckiej na terenie Wielkopolski m.in. z Brzezia, Kaczorów, Międzyrzecza, Poznania – Wielkiej Starołęki - M. Kaczmarek, *Zachodniowielkopolskie społeczności kultury łużyckiej w epoce brązu*, Poznań 2002, Wydawnictwo Naukowe UAM, passim. M. Kaczmarek, *Epoka brązu na Nizinie Wielkopolsko-Kujawskiej w świetle interregionalnych kontaktów wymiennych*, Poznań 2012, Wydawnictwo PTPN, s. 320).

Ze względu na wyniki wcześniejszych badań rozpoznawczych, w strefie F cmentarzyska, zdecydowano się na przeprowadzenie dodatkowych, nieinwazyjnych badań geofizycznych w strefie między grobowcami. Badania zostały przeprowadzone przez pracowników Instytutu Archeologii i Etnologii Polskiej Akademii Nauk w sierpniu 2017 r. na obszarze 1 ha. Pozwoliły one potwierdzić, że na badanym terenie znajduje się unikalny kompleks stanowisk o własnej formie krajobrazowej (doskonale zachowane grobowce kujawskie, dawne miedze oraz późniejsze kurhany) stanowią zwarty i cenny zespół, tworzący palimpsest sięgający epoki neolitu (Łukasz Pospieszny, Michał Jakubczak, Robert Ryndziewicz, *Wyniki badań teledetekcyjnych i geofizycznych w miejscowości Góry, pow. koniński*, archiwum WUOZ Delegatura w Koninie).

Podsumowując wyniki przeprowadzonych badań archeologicznych stwierdzono, że stanowisko archeologiczne nr 24 w miejscowości Góry, obszar AZP 52-40/193 to cmentarzysko wielofazowe, a więc cmentarzysko grobowców bezkomorowych kultury pucharów lejkowatych z

okresu neolitu oraz cmentarzysko kurhanowe kultury łużyckiej z epoki brązu.

W trakcie badań archeologicznych w omawianej strefie wyróżniono następujące obiekty grobowe:

Obiekt nr 1

Nasyp ziemny zorientowany wzdłuż osi W-E, posiadający w planie kształt trapezoidalny, o długości 52 m, maksymalnej szerokości 8 m oraz wysokości dochodzącej do 90 cm (77x15x0,8 m). Obiekt badany był sondażowo.

Obiekt nr 2

Nasyp ziemny zorientowany wzdłuż osi W-E, posiadający w planie kształt trapezoidalny, o długości 48 m, maksymalnej szerokości 10 m oraz wysokości dochodzącej do 130 cm (85x15x0,8 m). Obiekt badany był sondażowo.

Obiekt nr 3

Nasyp ziemny zorientowany wzdłuż osi W-E, posiadający w planie kształt trapezoidalny, o długości 37 m, maksymalnej szerokości 7 m oraz wysokości dochodzącej do 95 cm (75x16x0,8 m). Obiekt badany był sondażowo.

Obiekty o numerach 1, 2 oraz 3 tworzą zwarte skupisko (Strefa A), rozlokowane zostały szeregowo w odstępach około 10 m, granicząc ze sobą dłuższymi bokami. Zostały zinterpretowane jako grobowce kujawskie.

Obiekt nr 4

Nasyp ziemny w kształcie kopca, od strony zachodniej zniszczony przez biegnącą w tym miejscu drogę. W zachowanej części posiada średnicę 18 m oraz wysokość dochodzącą do 40 cm. Obiekt, po badaniach sondażowych, został zinterpretowany jako kurhan ludności kultury łużyckiej (40x8x0,8 m).

Obiekt nr 5

Nasyp ziemny zorientowany wzdłuż osi W-E, posiadający w planie kształt trapezoidalny, o długości 34 m, maksymalnej szerokości 6 m oraz wysokości dochodzącej do 80 cm (45x12x0,8 m).

Obiekt nr 6

Nasyp ziemny zorientowany wzdłuż osi W-E, posiadający w planie kształt trapezoidalny, o długości 30 m, maksymalnej szerokości 6 m oraz wysokości dochodzącej do 95 cm (50x15x0,8 m).

Obiekty nr 5 i 6 (Strefa B) zinterpretowane zostały jako grobowce kujawskie, silnie zniszczone przez orkę, której ślady widoczne są na numerycznym modelu terenu. Obiekty te położone są względem siebie w odległości około 6 m oraz graniczą ze sobą dłuższymi bokami.

Obiekt nr 7

Nasyp ziemny zorientowany wzdłuż osi W-E, posiadający w planie kształt trapezoidalny,

o długości 66 m, maksymalnej szerokości 11 m oraz wysokości dochodzącej do 100 cm (70x15x0,8 m).

Obiekt nr 8

Nasyp ziemny zorientowany wzdłuż osi W-E, posiadający w planie kształt trapezoidalny, o długości 65 m, maksymalnej szerokości 10 m oraz wysokości dochodzącej do 70 cm (85x17x0,8 m).

Obiekt nr 9

Nasyp ziemny zorientowany wzdłuż osi W-E, posiadający w planie kształt trapezoidalny, o długości 59 m, maksymalnej szerokości 12 m oraz wysokości dochodzącej do 80 cm (80x15x0,8 m).

Obiekt nr 10

Nasyp ziemny zorientowany wzdłuż osi W-E, posiadający w planie kształt trapezoidalny, o długości 62 m, maksymalnej szerokości 10 m oraz wysokości dochodzącej do 125 cm (85x21x0,8 m).

Obiekt nr 11

Nasyp ziemny zorientowany wzdłuż osi W-E, posiadający w planie kształt trapezoidalny, o długości 43 m, maksymalnej szerokości 8 m oraz wysokości dochodzącej do 80 cm (80x13x0,8 m).

Obiekt nr 12

Nasyp ziemny zorientowany wzdłuż osi W-E, posiadający w planie kształt trapezoidalny, o długości 60 m, maksymalnej szerokości 9 m oraz wysokości dochodzącej do 100 cm (85x15x0,8 m).

Obiekty o nr 7, 8, 9, 10, 11 oraz 12 tworzą zwarte skupisko (Strefa C). Ulokowane zostały w rozciągającym się południkowo rzędzie, granicząc ze sobą dłuższymi bokami w odstępach dochodzących do 12 m. W części północnej skupiska, pomiędzy obiektami nr 11 i nr 12 na numerycznym modelu terenu bardzo słabo widoczny jest wydłużony wał ziemny, mogący stanowić pozostałość kolejnego, silnie zniszczonego obiektu grobowego w typie kujawskim.

Obiekt nr 13

Owalny kopiec o wymiarach 18 m x 12 m i wysokości sięgającej 90 cm. Obiekt został w znacznym stopniu przekształcony pod wpływem orki, której ślady widoczne są na numerycznym modelu terenu. Struktura ta może stanowić pozostałość silnie zniszczonego kurhanu bądź grobowca kujawskiego. Za tą ostatnią interpretacją przemawia lokalizacja kopca – w bezpośrednim sąsiedztwie dwóch innych obiektów interpretowanych jako grobowce kujawskie (Strefa D) oraz silnie wydłużony kształt, zorientowany na osi W-E (45x17x1,2 m).

Obiekt nr 14

Nasyp ziemny zorientowany wzdłuż osi N-S z lekkim odchyleniem w kierunku NW-SE,

posiadający w planie kształt trapezoidalny, o długości 33 m, maksymalnej szerokości 8 m oraz wysokości dochodzącej do 105 cm (45x14x0,8 m).

Obiekt nr 15

Nasyp ziemny zorientowany wzdłuż osi N-S z lekkim odchyleniem w kierunku NW-SE, posiadający w planie kształt trapezoidalny, o długości 35 m, maksymalnej szerokości 10 m oraz wysokości dochodzącej do 150 cm (50x15x0,8 m).

Obiekt nr 16

Owalny nasyp ziemny w kształcie silnie zniwelowanego kopca. Posiada średnicę 14 m oraz wysokość dochodzącą do 75 cm (25x10x0,5 m). Obiekt zinterpretowany został jako naturalny.

Obiekty nr 13, 14, 15 oraz 16 tworzą zwarte skupisko (Strefa D). Skupisko D, zostało mocno naruszone przez nowożytną orkę biegnącą w osi N-S. Widoczne w danych geofizycznych dodatkowe obiekty o charakterze bardzo niskich nasypów zamykające się w nieregularne prostokąty interpretować należy jako pozostałości miedz.

Obiekt nr 17

Nasyp ziemny w kształcie kopca o średnicy 10 m i wysokości sięgającej 40 cm. Struktura o charakterze naturalnym.

Ponadto należy zauważyć, że na terenie stanowiska znajdują się liczne ślady działalności grup ludzkich od epoki neolitu (kultura ceramiki wstęgowej, kultura pucharów lejkowatych), poprzez epokę brązu (kultura łużycka, ludność której zasiedlała również niedaleką osadę zlokalizowaną na wschodnim brzegu Strugi oraz prowadziła jakąś działalność na terenie cmentarzyska – ślady palenisk między grobowcami, znalezisko złotej spirali) do okresu nowożytnego. Jednym z ciekawszych aspektów analizowanego obszaru jest seria pól ornych widocznych w danych uzyskanych dzięki badaniom geofizycznym. Warto zwrócić uwagę na bardzo liczne, różnoczasowe pola niszczące poszczególne nasypy. Jest to fakt o tyle niepokojący, że może świadczyć o występowaniu na tym terenie nasypów zniwelowanych przez intensywną uprawę. Poza tym podkreślenia wymaga fakt istnienia obiektów związanych z funkcjonowaniem stanowiska również na terenach sąsiadujących z bezpośrednią strefą cmentarzyska (obiekty 18, 19, 20, 21 to prawdopodobnie mocno przekształcone przez orkę kopce).

Po przeprowadzonej analizie dokonanych w trakcie badań archeologicznych, obserwacji stratygraficznych obraz dyspersji, rozplanowania i budowy tych „mitycznych wsi przodków”, fazy użytkowania stanowiska zrekonstruowano następująco:

1. Teren stanowiska został najprawdopodobniej odlesiony i był wykorzystywany osadniczo przez ludność z kręgu kultur ceramiki wstęgowej.
2. Cmentarzysko grobowców bezkomorowych typu kujawskiego, a co najmniej badana grupa A grobowców, zbudowane zostało na tymże terenie przez ludność kultury pucharów lejkowatych. Obserwacje dokonane podczas eksploracji pozwalają na częściową choćby rekonstrukcję ich

budowy. W pierwszym etapie kopano rów wyznaczający linię obstawy. Przecinał on ówczesny poziom próchnicy i podglebia. W rowie ustawiano kamienie obstawy stabilizowane mniejszymi kamieniami podkładowymi. Należy domniemywać, że kolejnym etapem był pochówek zmarłego w przygotowanej jamie i ewentualna budowa tzw. domu kultowej w czole grobowca (K. Socha, *Zagadnienie tzw. domów kultowych w megalitycznym obrządku pogrzebowym ludności kultury pucharów lejkowatych w Polsce*, „Folia Praehistorica Posnaniensia”, t. XX, 2015, s. 498-529). Kolejny, udokumentowany etap to sypanie nasypu. Materiał brany był z najbliższego (5-10 m) otoczenia – szerokie jamy, głębokie do 1,5 m, były czytelne we wszystkich sondażach. Zwiększały one jednocześnie wizualny efekt – grobowce wyglądały na wyższe w odniesieniu do otoczenia.

3. Po zakończeniu budowy rozpoczęły się procesy stokowe - na przekrojach widoczne są warstwy spływowe, które z czasem przykryły mniejsze kamienie obstawy i zniwelowały pozostałości jam powstałych po wybieraniu piasku na nasyp.

4. Grobowce niszczone były prawdopodobnie dwukrotnie poprzez wybieranie kamieni z ich obstaw. Pierwsza faza to zarejestrowane na grobowcach 1, 2 i 3, w okolicy gdzie te kamienie powinny występować, nieregularne wkopy zawierające fragmenty ceramiki kultury łużyckiej. Także w wykopie 4, gdzie zaobserwowano szeroki wkop pradziejowy, wystąpił podobny materiał.

Tak pozyskane kamienie wykorzystane zostały do budowy kurhanu nr 4, który najprawdopodobniej zbudowała ludność kultury łużyckiej.

5. Druga faza destrukcji to najprawdopodobniej koniec wieku XIX lub, co bardziej prawdopodobne, początek wieku XX. Wiadomo od miejscowych informatorów, że jeszcze w latach 30. XX w. skupowano tłuczony kamień na budowę dróg. Wydobyte kamienie obstawy w tym czasie potwierdzone jest przez pozostałości nowożytnych wkopów, w których znajdują się odłamki kamieni wyraźnie rozsadzonych najprawdopodobniej za pomocą materiałów wybuchowych.

6. Cmentarzysko zachowało się w stosunkowo dobrym stanie dzięki temu, że od wielu lat (przynajmniej od XVIII w. - D. Gilly, *Karte von Südproussen* [Rękopis mapy Prus Południowych z 1793 r. w skali 1:50000. ark. XXVIII], Staatsbibliothek zu Berlin. Preussischer Kulturbesitz. Kartenabteilung. Signatur: Kart. N 14431. Blatt 28) znajdowało się w lesie i uniknęło zabiegów agrotechnicznych. Na odległym zaledwie o 2 km cmentarzysku w Ościsławie, stan. 5 znajdującym się pod uprawą, udało się zarejestrować tylko kamienie podkładek i bruk nad jamą grobową (B. Wielgus, *Cmentarzysko megalityczne ludności kultury pucharów lejkowatych w Ościsławie, stan. 5, pow. koniński, woj. wielkopolskie*, Poznań 2015 -mps pracy licencjackiej IP UAM w Poznaniu). Na innych cmentarzyskach nie zarejestrowano nawet tego (K. Gorczyca, E. Schellner, K. Schellner, *Dwa nowe cmentarzyska kłeczewskiej enklawy grobowców kujawskich*,

„Konińskie Zeszyty Muzealne”, t. 11: 2016, s. 133-145).

7. W Górach zaobserwowane ślady współczesnej głębokiej orki leśnej nie spowodowały bardzo dużych zniszczeń.

Podsumowując, należy podkreślić, że stanowisko nr 24 w Górach to unikalny kompleks obiektów o własnej formie krajobrazowej, tworzący palimpsest sięgający epoki neolit. Należy je zaliczyć do tej rzadszej grupy nekropolii, które zostały zbudowane na obszarze płaskim, a więc generalnie niezgodnie z regułą nakazującą maksymalne wyeksponowanie tych obiektów w terenie. Ponadto grobowce zlokalizowane w strefie D cmentarzyska odbiegają od jednakowej i generalnie zbliżonej do osi E-W (z niewielkimi odchyleniami) orientacji grobowców na cmentarzyskach megalitycznych. Widzimy tu obiekty orientowane zarówno EW jak i SN. Wydaje się, że znajduje tutaj swoje odzwierciedlenie stwierdzenie XIX-wiecznej w relacji E. Raczyńskiego „w krzyż się przeciągają” (K. Gorczyca, E. Schellner, K. Schellner, *Dwa nowe cmentarzyska kłeczowskiej enklawy grobowców kujawskich*, „Konińskie Zeszyty Muzealne”, t. 11: 2016, s. 133-145).

Doskonale zachowane grobowce kujawskie, dawne miedze oraz późniejsze kurhany, stanowią zwarty i cenny zespół, o dużej skali zagęszczenia obiektów grobowych na badanym obszarze. 14 z nich można interpretować jako grobowce typu kujawskiego (Strefa A, B, C, D), związane z kulturą pucharów lejkowatych, a 1 to kurhan ludności kultury łużyckiej (obiekt 4). Na obszarze podobnych cmentarzysk w Wietrzychowicach i Sarnowie na Kujawach powstały rezerваты archeologiczne, jednakże w obu tych przypadkach zagęszczenie grobowców jest mniejsze – odpowiednio 5 oraz 9 obiektów.

Grobowce, do których należą te obiekty, zaobserwowano do tej pory w większości na terenie Kujaw. Stanowisko w Górach, jest świadectwem większych wpływów kulturowych i szerszego zasięgu ugrupowań kultury pucharów lejkowatych zamieszkujących Kujawy. Obszar ten, który jest uważany za centrum osadnicze, posiada większe znaczenie, a jego oddziaływania sięgają dalej w kierunku zachodnim, niż do tej pory sądzono. Bezpośredni efekt napływu wzorców z Kujaw stanowią grobowce w Górach.

Stanowisko nr 24 w miejscowości Góry stanowi więc unikalny przykład dobrze zachowanego cmentarzyska wielofazowego, sięgającego epoki neolitu (grobowce kujawskie) i epoki brązu (cmentarzysko kurhanowe ludności kultury łużyckiej). Doskonale zachowane świadectwo obrządku sepulkralnego oraz działalności ludności z nim związanego (jamy, ślady palenisk, dawne miedze), stanowi zwarty i cenny zespół, który objęto prawną ochroną konserwatorską.

6.5.2. Stanowiska archeologiczne o własnej formie krajobrazowej

Na terenie gminy Wilczyn znajdują się trzy stanowiska o własnej formie krajobrazowej. Są to wspomniane powyżej dwa stanowiska w Kownatach (Mrówki i Świętne) oraz stanowisko w miejscowości Góry.

6.5.3. Opis koncentracji stanowisk archeologicznych łącznie z ich funkcją i analizą chronologiczną, uwarunkowania fizjograficzne.

Obszar gminy Wilczyn został rozpoznany archeologicznie w ramach Archeologicznego Zdjęcia Polski (AZP). AZP to program badawczy obejmujący swym zasięgiem terytorium całej Polski. Pozwala na dokładne rozpoznanie zasobów archeologicznych. W swych założeniach obejmuje bowiem kilka etapów badawczych: 1. kwerendę archiwalną w muzeach, instytucjach publicznych i publikacjach, 2. badania powierzchniowe.

Należy jednak pamiętać, że baza danych AZP jest bazą otwartą. Dołączane są do niej ciągle nowe informacje pochodzące z kolejnych badań czy też weryfikacji badań wcześniejszych. W związku z powyższym dokumentacja stanowisk archeologicznych utworzona metodą AZP jest źródłem najbardziej aktualnej wiedzy o terenie.

Poniżej zaprezentowano tabelkę prezentującą zasoby dziedzictwa archeologicznego z terenu gminy Wilczyn. Dotychczas na omawianym terenie zewidencjonowano 349 stanowisk archeologicznych, na które składa się 546 faktów osadniczych

stanowiska o własnej formie krajobrazowej			cmentarzyska płaskie	cmentarzyska kurhanowe	osady	ogółem
dwory	grodziska	fortyfikacje ziemne	9	2	533	546
0	2	0				

* źródło: Gminna ewidencja zabytków archeologicznych, 2018 r.

Teren gminy Wilczyn należy do zlewni rzeki Noteć. Na terenie gminy Wilczyn zostały wydzielone następujące jednostki geograficzne: Pagórki Wilczycko-Skulskie, Równina Kleczewska, Pagórki Budzisławskie, Obniżenie Kosowsko-Szydłowieckie.

Teren gminy jest bardzo urozmaicony. W krajobrazie widoczne są liczne pagórki często podzielone od siebie zabagnionymi obniżeniami. W części północnej gminy (Pagórki Wilczycko-Skulskie) wysokość pagórków dochodzi do 110 m n.p.m. przy deniwelacjach dochodzących do 10 m. Ponadto teren urozmaicają liczne wysoczyzny morenowe płaskie oraz pola sandrowe towarzyszące morenom czołowym zlodowacenia bałtyckiego stadiału poznańskiego. Pagórki Wilczycko-Skulskie oddzielone są od Pagórków Orchowskich Obniżeniem Kosowsko-Szydłowieckim, które jest typową rynną polodowcową. Rynnę wypełniają wody jezior: Powidzkiego, Budzisławskiego, Wilczyńskiego, Suszewskiego, Kownackiego i Wójcińskiego.

Część południową gminy zajmuje Równina Kleczewska, która jest wysoczyzną morenową płaską zbudowaną z glin i piasków zwałowych. Powierzchnia terenu wznosi się do wysokości około 110 m n.p.m.. Teren urozmaicony jest przez drobne cieki powierzchniowe. Z północy na południe od Wójcina do Kazimierza Biskupiego powierzchnię Równiny przecina rynna polodowcowa. Jest to teren zabagniony i zatorfiony wypełniony małymi jeziorami. W obrębie Równiny Kleczewskiej występują dwa nieduże wzniesienia zaliczane do Pagórków Budziszawskich.

Ogółem użytki rolne na terenie gminy Wilczyn wynosiły w 2006 r. około 6388 ha, co stanowi 76,85 % ogólnej powierzchni gminy. Niewielka jest lesistość gminy sięgająca około 10,3 %.

Osadnictwo pradziejowe na omawianym obszarze rozmieszczone jest nierównomiernie. Głównie skupione jest na niewysokich, piaszczystych wyniesieniach, otoczonych zewsząd bagnami lub mokradłami. Są to miejsca z natury obronne, atrakcyjne do zasiedlenia pod względem obronności. Preferowano pod uprawę gleby bielcowe (Wilczyn, Kownaty). Stosunkowo słabo zasiedlone były tereny nad jeziorami (wyjątek stanowi Zygmuntowo), mimo że znajdują się tam dwa grodziska. Pierścieniowate, łużyckie grodzisko w Świętnem, na którym w średniowieczu wzniesiono grodzisko stożkowate oraz gródek stożkowaty w Kownatach-Mrówkach. Spowodowane to było być może stromym, wysokim brzegiem i bagnami. W związku z tym duże połacie terenów były pokryte lasami i słabo zasiedlone do czasów nowożytnych. Po wyrębie lasów tereny te są ponownie zasiedlane. Na pozostałych terenach obserwujemy ciągłość osadnictwa począwszy od neolitu. Przy czym najliczniej, oprócz kultury łużyckiej (najprawdopodobniej zaplecze grodziska w Świętnem). Na uwagę zasługuje znaczna koncentracja osadnictwa kultury pucharów lejkowatych (wraz z cmentarzyskiem megalitycznym w Górach i Ościślowie – obecnie pozbawionym własnej formy krajobrazowej w wyniku intensywnej orki), która poświadcza długotrwałą i intensywną eksploatację terenu. Następnie widoczna jest silna fala osadnicza związana z kulturą łużycką. Wydaje się, że intensywność osadnictwa i związana z tym eksploatacja środowiska była tak silna, że następna faza kultury przeworskiej nie znalazła już dla siebie terenów dogodnych do wykorzystania. Tendencja ta trwała przez całe średniowiecze (duża nierównomierność w rozmieszczeniu osadnictwa) i dopiero w czasach nowożytnych nastąpił szeroki rozwój osadnictwa.

Początki kształtowania się osadnictwa grup ludzkich na terenie dzisiejszej gminy Wilczyn sięgają środkowej epoki kamienia – mezolitu. W tym czasie obserwuje się generalne ocieplenie klimatu. Dominującą formą stało się myślistwo typu traperskiego. Polowano na zwierzynę i łowiono ryby w obrębie określonego terytorium, uzupełniając jadłospis zbieractwem roślin dziko rosnących. Ogólnie rzecz biorąc, wszystkie te społeczności prowadziły podobny, półkoczowniczy tryb życia. Tereny rzeczne wraz z rozległymi rozlewiskami i zróżnicowanymi typami lasów stwarzała dogodne warunki dla tego typu gospodarki. Lasy nie stanowiły zwartej

pokrywy. Wolne lub prawie wolne od nich były piaszczyste wydmy, które ze względu na suche podłoże i bliskość wody były najdogodniejszym miejscem dla czasowych obozowisk, zakładanych przez ówczesną ludność. Nic więc dziwnego, że okolice dzisiejszej gminy Wilczyn przyciągały grupy łowców – zbieraczy. Na omawianym terenie odkryto pojedyncze, typowe dla okresu mezolitu, drobne narzędzia wykonane z krzemienia (tzw. mikrolity).

Bardziej ustabilizowane osadnictwo widoczne jest jednak dopiero w młodszej epoce kamienia - neolicie. Neolit przynosi rewolucyjne zmiany w historii ludzkości. Dotychczasowa gospodarka przyswajająca dzięki opanowaniu uprawy ziemi i hodowli zwierząt, została zastąpiona przez gospodarkę wytwarzającą. Wraz z osiadłym trybem życia pojawiły się takie wynalazki jak: stałe budownictwo mieszkalne i gospodarcze, umiejętność lepienia i wypalania naczyń glinianych, znajomość tkactwa itp.

Pierwszą kulturą w pełni neolityczną była kultura ceramiki wstęgowej. Ludność tej kultury zakładała swoje osiedla na żyznych terasach rzecznych, na czarnych i brunatnych ziemiach. Lokowali na nich stałe osady składające się z długich, prostokątnych domów. Zajmowali się głównie uprawą roli oraz hodowlą. Znane są stanowiska wiązane z ludnością tej kultury w miejscowościach Kopydłowo i Wilczyn.

Większe skupiska ludzkie z okresu neolitu na naszym terenie wiążą się z kulturą pucharów lejkowatych. Ówczesna ludność zamieszkiwała niewielkie osady, położone na łagodnych stokach wydmych wzniesień. Zajęcia gospodarskie ogniskowały się głównie wokół uprawy zbóż oraz hodowli zwierząt. Obecność ludności kultury pucharów lejkowatych na terenie dzisiejszej gminy Wilczyn poświadczają odkrycia osad w okolicach miejscowości Kopydłowo, Wilczyn, Góry, Ościsłowo, Gogolina. Charakterystyczną cechą ludności tej kultury w zakresie obrządku pogrzebowego były monumentalne grobowce megalityczne („kujawskie”) w postaci długiego (do 130 m), trójkątnego (o podstawie do 15 m) kopca obstawionego wielkimi kamieniami. Pochówki w obudowie kamiennej znajdowały się pod nasypem grobowca. Takie cmentarzyska znamy z terenu miejscowości Góry (opisane powyżej) oraz Ościsłowo, które jednak nie dotrwało do naszych czasów w takim stanie jak cmentarzysko w Górach. W wyniku długotrwałej intensywnej orki stanowisko w Ościsłowie zostało praktycznie całkowicie zniwelowane. Stanowisko to odkryte zostało w roku 1987 w ramach Archeologicznego Zdjęcia Polski i określone jako cmentarzysko składające się z 3 grobowców typu kujawskiego kultury pucharów lejkowatych orientowanych na osi WE. Grobowce, położone obok siebie, już wtedy były bardzo silnie zniwelowane. Na powierzchni rysowały się słabo czytelne nasypy i rozwleczone kamienie różnej wielkości, przy drodze zaobserwowano zsypane duże kamienie z obstawy. Według uzyskanych informacji kamienie obstaw były wybrane na budowę drogi w latach 20. XX w., a nasypy silnie zniwelowane przez głęboką orkę prowadzoną ciężkim sprzętem. Z powierzchni zebrano 8 fragmentów ceramiki KPL. Prowadzone co kilka lat

inspekcje wykazały, że grobowce ulegają postępującej niwelacji. Zniszczenia nabrały tempa w latach 90. XX w. po zlikwidowaniu linii kolejki wąskotorowej. We wrześniu 2007 r. przystąpiono do ratowniczych badań wykopaliskowych. Badania przeprowadził Krzysztof Gorczyca z Muzeum Okręgowego w Koninie. Miały one na celu ustalenie stopnia zachowania obiektów i uzyskania maksimum możliwych informacji. Okazało się wówczas, że grobowiec 3 jest już nie do zlokalizowania. Pozostałe dwa grobowce, kompletnie zniwelowane, zlokalizowano jedynie na podstawie dyspersji fragmentów ceramiki i kamieni – nasypy stały się kompletnie nieczytelne. W związku z powyższym zdecydowano, aby uchwycić pozostałości grobowców, o założeniu 10 wykopów w postaci rowów sondażowych odstępując nieco od ogólnie przyjętych zasad. Eksploracją objęto wschodnie partie grobowców obejmujące czoła i około 10 m nasypu. W jej trakcie okazało się, że nasypy grobowców praktycznie nie istnieją. Obecność grobowców zmanifestowała się jedynie w postaci dość płytko zagłębionych w calec kamieni podkładek pod kamienie obstawy. Cały, nieliczny zresztą materiał ruchomy, w postaci fragmentów ceramiki i wyrobów krzemiennych, zarejestrowano w ramach określonych przez te podkłady. Uzyskany materiał nie pozwolił na uściślenie chronologii powstania obiektów. Zarejestrowano zaledwie 111 fragmentów ceramiki, z czego 88 znaleziono na grobowcu I, a 23 na grobowcu II. W tej liczbie na żadnym fragmencie ceramiki nie stwierdzono obecności ornamentu. Udział ceramiki grubo i średniościennej może sugerować, że mamy do czynienia z którąś z młodszych faz rozwoju kultury pucharów lejkowatych.

Ślady obecności ludności kultury amfor kulistych rozwijającej się prawie równolegle z kulturą pucharów lejkowatych zaobserwowano między innymi w okolicach Wilczyna.

Z upowszechnieniem się nowego materiału (brązu) wiąże się dalszy rozwój gospodarczo-cywilizacyjny w epoce brązu. Docierał on na nasze tereny drogą wymiany z południa Europy, zwiększając rolę handlu i powodując przenikanie się wpływów. Wczesnobrązowe cmentarzyska i osady odkryto w miejscowościach Kopydłowo i Gogolina.

W środkowym i późnym okresie epoki brązu zaczęła się rozwijać na ziemiach polskich kultura łużycka, zaliczana do wielkiego kompleksu kultur popielnicowych, rozprzestrzeniających się stopniowo z centrum naddunajskiego na rozległe tereny Europy.

W VII w p.n.e. rozpoczyna się na ziemiach polskich epoka żelaza. Obok wyrobów brązowych, których udział systematycznie maleje, pojawiają się wówczas wyroby żelazne.

Z terenu dzisiejszej gminy Wilczyn znamy opisane wyżej grodzisko ludności kultury łużyckiej w miejscowości Kowanty (Świętne). Duże osady ludności kultury łużyckiej zlokalizowane zostały w okolicach miejscowości Kopydłowo, Gogolina, Wilczyn. Powiązane były z nimi cmentarzyska łużyckie będące niewątpliwie zapleczem dla tych osad.

Pod koniec okresu halsztackiego rozpoczyna się stopniowy rozkład kultury łużyckiej, spowodowany prawdopodobnie kryzysem gospodarczym wywołanym pogorszeniem się klimatu

oraz zbytnim wyeksploatowaniem środowiska naturalnego. Dodatkowym czynnikiem destabilizacyjnym był najazd Scytów. Osłabiona ludność kultury łużyckiej była stopniowo podbijana lub kolonizowana przez pokrewne im ludy tworzące kulturę pomorską.

Początek wieku IV p.n.e. wiąże się z masowym upowszechnieniem się żelaza jako podstawowego surowca, ujednolicenia używanych ozdób, narzędzi, broni, przedmiotów codziennego użytku. Na terenie ziem polskich wykształciła się wówczas tzw. kultura przeworska. Miało to miejsce w późnym okresie lateńskim (młodszy okres przedrzymski). Rozwijała się ona następnie w kolejnym okresie – wpływów rzymskich. Na obszarze współczesnej gminy Wilczyn notujemy liczne stanowiska identyfikowane jako pozostałości osadnictwa ludności kultury przeworskiej (okolice miejscowości Kopydłowo, Gogolina, Wilczyn, Wiśniewa).

Na przełomie IV i V w. n.e. większość obszarów ziem polskich przeżywa głęboki kryzys kulturowy, osadniczy i gospodarczy. Związane jest to prawdopodobnie załamaniem się dotychczasowej sytuacji politycznej Europy w wyniku najazdu Hunów. Najazd ten wywołał masowe przesunięcia ludności zamieszkującej jej środkową część oraz zlikwidował wpływ Cesarstwa Rzymskiego. Rozpoczął się okres wędrówek ludów. Bezpośrednim tego skutkiem było zahamowanie trwającego kilka wieków rozwoju gospodarczego i społecznego na ziemiach polskich.

Począwszy od VI w. n. e. wkraczamy w nowy okres dziejów zwany wczesnym średniowieczem. Gęstość osadnictwa w tym okresie jest raczej niewielka.

Znaczny rozwój gospodarczy, społeczny i kulturowy zaczął się w wieku VIII. W ciągu IX i X wieku kształtowały się podstawy terytorialne państwa polskiego. Powstały wówczas grody – siedziby przedstawicieli władzy, ośrodki gospodarcze i załóżki przyszłych miast. Widoczne są fazy powstawania grodów: okres plemienny, kiedy grody skupiają się w Wielkopolsce zachodniej i południowo-zachodniej; następnie w czasie bezpośrednio poprzedzającym okres formowania państwa grody powstają w środkowej i północno-wschodniej Wielkopolsce; sieć grodów rozrasta się następnie przynajmniej w trzech fazach w miarę poszerzania się terytorium państwa piastowskiego.

W okresie od końca XIII do połowy XIV wieku funkcjonowało na naszym terenie grodzisko stożkowate w miejscowości Kowanty (skansen Mrówki), o którym była mowa powyżej.

Obraz dynamiki rozwoju osadniczego z okresu wczesnego średniowiecza, nie zmienia się także w późnym średniowieczu. W tym czasie kształtuje się obecny układ miejscowości, stanowiska średniowieczne i nowożytnie występujące w pobliżu obecnych miejscowości wyznaczają tym samym ich. Szczególnie bujny rozwój osadnictwa i powstawania wsi nastąpił od XV – XVI w.

6.5.4. Stan zachowania zabytków archeologicznych oraz istotne zagrożenia dla zabytków archeologicznych

Stanowiska archeologiczne podlegają stałym zagrożeniom. Z każdym rokiem, wraz z rozwojem techniki, intensyfikacją działalności przemysłowej, gospodarczej, rolniczej rośnie stopień ich zagrożenia oraz pojawiają się nowe.

W myśl art. 6 pkt 3 Ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami wszystkie zabytki archeologiczne – bez względu na stan zachowania podlegają ochronie i opiece. Należy przy tym pamiętać, że zasięg stanowisk archeologicznych został wyznaczony na mapach na podstawie badań powierzchniowych. Jednak nie może on odpowiadać dokładnie zasięgowi występowania pozostałości osadnictwa pradziejowego pod ziemią. Dlatego należy traktować go zawsze orientacyjnie, może bowiem okazać się, że obiekty archeologiczne zalegają także w sąsiedztwie wyznaczonego na podstawie obserwacji powierzchniowej, zasięgu stanowiska.

Najlepiej zachowane są stanowiska archeologiczne położone na nieużytkach, terenach niezabudowanych oraz terenach zalesionych (lasy zajmują 13% powierzchni gminy Wilczyn). Większe kompleksy leśne występują w północno-zachodniej i zachodniej części Gminy). Należy tutaj przypomnieć, że ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami nakłada na każdego, kto zamierza realizować nowe zalesienia lub zmianę charakteru dotychczasowej działalności leśnej na terenie, na którym znajdują się zabytki archeologiczne, obowiązek pokrycia kosztów badań archeologicznych oraz ich dokumentacji.

Dużym zagrożeniem dla stanowisk archeologicznych są:

- inwestycje budowlane i przemysłowe (zwłaszcza rozwój budownictwa mieszkalnego i przemysłowego oraz budowa dróg) – Strategia Rozwoju Gminy Wilczyn na lata 2013-2020 przewiduje realizację następujących inwestycji: budowa ścieżki rowerowej Wilczogóra – Kopydłowo, budowa kanalizacji sanitarnej Zygmuntowo – Świętne – Dębówiec, budowa internetu szerokopasmowego, rozbudowa Gminnego Ośrodka Sportu i Rekreacji, dobudowa pomieszczeń socjalnych w Świętnem, budowa obiektów sportowych – głównie dla rozwoju lekkoatletyki, zagospodarowanie terenu po byłej mleczarni, inwestycje z zakresu pozostałej infrastruktury drogowej: remonty i przebudowy dróg, chodników, budowa budynku z przeznaczeniem dla Gminnego Ośrodka Pomocy Społecznej,
- eksploatacja surowców naturalnych, piaszczyk i żwirów – działalność górnicza na terenie gminy wiąże się z działalnością planami otwarcia Kopalni Węgla Brunatnego Odkrywka Ościszów,
- działalność rolnicza, zwłaszcza intensywne orki – gmina Wilczyn ma charakter rolniczo-turystyczny. Działalność rolnicza jest jedną z podstawowych form działalności.

Do innego rodzaju zagrożeń należy działalność nielegalnych poszukiwaczy. Zagrożają oni przede wszystkim cmentarzyskom oraz stanowiskom o własnej formie krajobrazowej, jak grodziska czy fortyfikacje ziemne oraz pozostałości z okresu II wojny światowej.

Również przebudowa układów urbanistycznych, ruralistycznych i założeń pałacowo-parkowych prowadzi często do naruszenia średniowiecznych i nowożytnych nawarstwień kulturowych. W związku z tym wszystkie prace ziemne wymagają jednoczesnego prowadzenia badań archeologicznych. Wyniki badań często stanowią jedyną dokumentację następujących po sobie faktów osadniczych na tym terenie. Pozwalają one skorygować, uszczegółowić i potwierdzić informacje uzyskane ze źródeł pisanych. Pozyskany w trakcie badań materiał ruchomy umożliwia uzupełnienie danych o kulturze materialnej mieszkańców.

Zagrożeniem dla dziedzictwa archeologicznego jest również rozwój turystyki zwłaszcza nad rzekami, jeziorami i w obszarach leśnych. Tereny te atrakcyjne pod względem rekreacyjnym obecnie, często były również okupowane przez ludzi w pradziejach i wczesnym średniowieczu. Dostęp do wody, który stanowił podstawę egzystencji osadniczej umożliwiał tworzenie niezwykle licznych osad o metryce sięgającej od epoki kamienia po czasy nowożytne.

Dlatego dla ochrony archeologicznego dziedzictwa kulturowego, na obszarach występowania stanowisk archeologicznych oraz w strefie ich ochrony, podczas inwestycji związanych z robotami ziemnymi, wymagane jest prowadzenie badań archeologicznych. Na badania archeologiczne należy uzyskać pozwolenie Kierownika Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Poznaniu Delegatury w Koninie, działającego z upoważnienia Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, przed otrzymaniem pozwolenia na budowę lub przed rozpoczęciem prac ziemnych.

W przypadku stanowisk archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków istnieje zakaz prowadzenia wszelkich robót budowlanych oraz przemysłowych na ich terenie, a prace porządkowe prowadzone w ich obrębie wymagają uzgodnienia z Wielkopolskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków w Poznaniu – Kierownikiem Delegatury w Koninie.

7. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony zasobów dziedzictwa kulturowego

7.1. Uwarunkowania wynikające ze „Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy”

Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Wilczyn przyjęte zostało Uchwałą Nr XLIV/311/10 Rady Gminy z dnia 27 maja 2010 r. ze zmianą zatwierdzoną Uchwałą Nr XLVIII/318/2018 z dnia 21 września 2018 r.

Studium jako akt planowania kształtującego politykę przestrzenną gminy wyodrębnia cele, uwarunkowania i kierunki zagospodarowania przestrzennego, które doprowadzą do wykorzystania wszystkiego, co cenne i niepowtarzalne dla rozwoju gminy. Należy tu wymienić walory przyrodnicze i krajobrazowe, wartości kulturowe, zasoby materialne i inicjatywy lokalne, jak również warunki wynikające z położenia gminy, jej powiązań administracyjnych i gospodarczych.

W rozdz. I. „Uwarunkowania”, pkt 1.12. „Charakterystyka środowiska kulturowego” przedstawiono rys historyczny gminy, wykaz zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków i ujętych w gminnej ewidencji zabytków oraz stanowiska archeologiczne wpisane do rejestru zabytków. Przedstawiono również wytyczne konserwatorskie dla ochrony archeologicznego dziedzictwa kulturowego.

W rozdz. III. „Kierunki zagospodarowania przestrzennego”, pkt 3.6. przedstawiono zasady ochrony konserwatorskiej:

1. Ochrona układu urbanistycznego

W obrębie strefy ochrony konserwatorskiej układu urbanistycznego Wilczyna nakazuje się:

- zachowanie historycznego rozplanowania,
- zachowanie historycznej linii zabudowy, zachowanie historycznej parcelacji,
- zachowanie zabytkowej zabudowy, tj. obiektów wpisanych indywidualnie do rejestru zabytków oraz ujętych w ewidencji,
- zachowanie zabytkowej zieleni, zharmonizowanie nowych obiektów z zabytkowym otoczeniem w zakresie lokalizacji, skali i formy architektonicznej,
- zharmonizowanie nawierzchni ulic, placów i chodników z zabytkowym sąsiedztwem,
- zharmonizowanie usytuowania, skali i formy wyposażenia ulic z elementami historycznymi,
- podporządkowanie usytuowania, skali i formy reklam artykulacji architektonicznej obiektów.

Wszelkie prace planowane na obszarze strefy ochrony konserwatorskiej wymagają uzyskania pozytywnej opinii służb ochrony zabytków. Dotyczy to w szczególności takich działań jak:

- rozbiórka obiektu,
- budowa nowych obiektów,
- przebudowa i remont obiektów,
- budowa ulic, placów i chodników,
- budowa i modernizacja sieci infrastruktury technicznej z przyłączami,
- budowa wyposażenia ulic i placów,
- wycinki i nasadzenia,
- montaż i demontaż reklam,
- kolorystyka elewacji,
- podziały i scalenia nieruchomości,
- zmiany sposobu użytkowania.

2. Zasady ochrony dziedzictwa archeologicznego

- na obszarach występowania stanowisk archeologicznych oraz w strefie ich ochrony, podczas robót ziemnych wymagane jest prowadzenie badań archeologicznych w

zakresie uzgodnionym pozwoleniem konserwatora zabytków,

- na terenie stanowisk archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków zakazuje się prowadzenia wszelkich robót budowlanych czy przemysłowych,
- w obrębie szerokopłaszczyznowych zadań inwestycyjnych ustala się przeprowadzenie:
 - 1) rozpoznawczych badań powierzchniowo-sondażowych,
 - 2) ratowniczych badań wykopaliskowych wyprzedzających inwestycję na wytypowanych stanowiskach archeologicznych,
 - 3) badań archeologicznych na nowych obiektach archeologicznych,
 - 4) stałego nadzoru archeologicznego podczas odhumusowania terenu.

3. Cmentarze:

W granicach cmentarza obowiązuje zachowanie:

- historycznej parcelacji,
- historycznego rozplanowania,
- zabytkowej sztuki sepulkralnej i ogrodzenia,
- zabytkowej zieleni.

Postuluje się wyłączenie spod zabudowy zewnętrznych stref ochronnych cmentarzy.

4. Pojedyncze obiekty budowlane

Ochrona obejmuje obiekt wraz z jego najbliższym otoczeniem. Postuluje się zachowanie zabytkowej formy architektonicznej oraz podporządkowanie niezbędnych zmian budynkowi istniejącemu w zakresie skali i formy,

Wszelkie zmiany planowane w obiektach i na obszarach objętych ochroną konserwatorską oraz w ich najbliższym otoczeniu (m.in. prace budowlane, pielęgnacja zieleni, prace ziemne, zmiany sposobu użytkowania, podziały geodezyjne) wymagają:

- pozwolenia Kierownika Delegatury Urzędu Ochrony Zabytków w Koninie, działającego z upoważnienia Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Poznaniu – w odniesieniu do obiektów wpisanych do rejestru zabytków,
- uzgodnienia Kierownika Delegatury Urzędu Ochrony Zabytków w Koninie – w odniesieniu do pozostałych obiektów.

7.2. Uwarunkowania wynikające z miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego

Gmina Wilczyn nie posiada miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla terenu całej gminy. Obowiązuje następujący miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego dla wybranych obszarów na terenie gminy, który zawierają zapisy uwzględniające ochronę dziedzictwa kulturowego:

1. Uchwała Nr XIII/96/11 Rady Gminy Wilczyn z dnia 16 listopada 2011 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego części obrębów geodezyjnych: Kaliska, Gogolina i Kopydlówek PGR

Rozdział 5 § 9.1. Dla ochrony archeologicznego dziedzictwa kulturowego ustala się w obrębie szerokokąsowego zadania inwestycyjnego, obowiązek przeprowadzenia rozpoznawczych badań powierzchniowo-sondażowych. 2. W przypadku stwierdzenia występowania stanowisk archeologicznych należy wykonać: – ratownicze badania wykopaliskowe wyprzedzające inwestycję na wytypowanych stanowiskach archeologicznych, – badania archeologiczne na nowych obiektach archeologicznych. 3. Wszystkie prace archeologiczne muszą być uzgodnione pozwoleniem WUOZ w Poznaniu – Delegatura w Koninie przed uzyskaniem pozwolenia na budowę lub przed rozpoczęciem prac ziemnych.

Zapisy w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego wynikają z treści zawartej w studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego i każdorazowo są uzgadniane z konserwatorem zabytków.

Inwestycje na terenie gminy Wilczyn, na obszarach, dla których nie sporządzono miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, realizowane są na podstawie decyzji o warunkach zabudowy oraz ustaleniu lokalizacji celu publicznego, które uzgadniane są z konserwatorem zabytków.

7.3. Plan ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych

Zgodnie z Rozporządzeniem Ministra Kultury z dnia 25 sierpnia 2004 r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych (Dz. U. Nr 212, poz. 2153) Gmina Wilczyn posiada opracowany w 2005 r. plan ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i szczególnych zagrożeń. Plan ten jest corocznie aktualizowany.

7.4. Uwarunkowania wynikające z ochrony przyrody i równowagi ekologicznej

W czasach wielkich przekształceń środowiska, związanych przede wszystkim z urbanizacją i uprzemysłowieniem, ogromne znaczenie ma zachowanie w niezmienionym stanie terenów mało jeszcze zdegradowanych, gdzie przyroda zachowała wiele z naturalnego uroku. Formami takiej ochrony są parki krajobrazowe i obszary chronionego krajobrazu. Tworzy się je na obszarach o wysokich walorach naturalnych środowiska oraz o nieprzeciętnych właściwościach estetycznych krajobrazu, nierzadko połączonych z wartościami historycznymi, turystycznymi i krajoznawczymi. Na terenie gminy Wilczyn znajdują się dwa takie obszary:

1. *Powidzki Park Krajobrazowy* utworzony Rozporządzeniem Nr 18 Wojewody Konińskiego z dnia 16 grudnia 1998 r. (zmienione Rozporządzeniem Nr 231/06 Wojewody Wielkopolskiego z dnia 29 grudnia 2006 r.) w celu ochrony środowiska przyrodniczego, swoistych cech krajobrazu oraz zabezpieczenia wartości historycznych i kulturowych tego regionu. Obszar ten

rozciąga się na długiej, rozgałęziającej się rynnie jeziornej o kierunku z północnego wschodu na południowy zachód, ciągnącej się od Strzelna do Słupcy, obejmując powierzchnię 24600 ha. Tereny Parku cechują się znacznymi walorami krajobrazowymi. Decyduje o tym różnorodność ekosystemów, ale przede wszystkim system jezior rynnowych często o urozmaiconej linii brzegowej, czasem z malowniczo położonymi wyspami. Wśród nich wielkością wyróżniają się Jezioro Powidzkie i Jezioro Niedzięgiel. W celu zapewnienia dodatkowej ochrony w Powidzkim Parku Krajobrazowym utworzono kilkanaście pomników przyrody i jeden użytek ekologiczny chroniący cenną, torfowiskową szatę roślinną.

W granicach Parku stwierdzono ok. 990 gatunków roślin (w tym 60 chronionych) oraz 216 zbiorowisk roślinnych, nie mniej bogaty jest świat zwierząt, wśród których zanotowano 34 gatunki ssaków, 10 płazów, 5 gadów i 22 ryb. Wartościowe z przyrodniczego i gospodarczego punktu widzenia są zespoły ichtiofauny, zwłaszcza dużych i głębokich jezior wykazujących jeszcze cechy jezior sielawowych (z sielawą i sieją).

Oprócz atrakcji przyrodniczych i krajobrazowych, Powidzki Park Krajobrazowy cechuje się stosunkowo dużą koncentracją stanowisk archeologicznych oraz zabytków kultury materialnej. Powidzki Park Krajobrazowy włączony jest do krajowej sieci obszarów chronionych „ECONET-POLSKA” oraz europejskiej sieci „NATURA 2000”.

2. *Powidzko - Bieniszewski Obszar Chronionego Krajobrazu* utworzony Uchwałą Nr 53 Wojewódzkiej Rady Narodowej w Koninie z dnia 29 stycznia 1986 r. w sprawie ustalenia obszarów krajobrazu chronionego i zasad korzystania z tych obszarów. Omawiany obszar o całkowitej powierzchni 460 km² jest najważniejszym ogniwem ekologicznym systemu ochrony ze względu na największą w skali dawnego województwa konińskiego koncentrację walorów przyrodniczych, krajobrazowych i rekreacyjnych. Jest to najcenniejszy pod względem morfotycznym obszar mający żywą rzeźbę młodoglacjalną. Cechuje go ogromne bogactwo tak charakterystycznych form jak rynny polodowcowe, wzgórza moreny czołowej, płaska i falista forma moreny dennej, liczne jeziora: Powidzkie, Niedzięgiel, Suszewskie, Wilczyńskie, Budziławskie, Ostrowickie, w znacznej części linii brzegowej otoczone lasami.

Powidzko - Bieniszewski Obszar Chronionego Krajobrazu obejmuje fragment Pojezierza Gnieźnieńskiego połączony ciągiem wzgórz moreny czołowej z resztką dawnej Puszczy Bieniszewskiej. Puszcza Bieniszewska zajmuje obszar o powierzchni 952,5 ha, obejmując zwarty kompleks żyznych lasów liściastych, w większości dobrze zachowanych lasów gradowych oraz łągów. Obszar włączony jest do europejskiej sieci obszarów chronionych NATURA 2000 jako specjalny obszar ochrony siedlisk (Dyrektywa Siedliskowa).

8. Charakterystyka i ocena stanu zachowania obiektów wpisanych do rejestru zabytków

Zabytki nieruchome na terenie gminy Wilczyn, wpisane do rejestru zabytków, prezentują zróżnicowany stan zachowania.

BIELA – park dworski

Grunt rolny wsi Biela wchodziły dawniej w skład rozległego klucza dóbr rodziny Wyszogotów - Zakrzewskich. W pocz. XIX w. należały do pobliskiego folwarku w miejscowości Wiśniewa, jako tzw. „przyległość Biela”. W 1832 r. folwark w Wiśniewie i przyległość Biela zostały zakupione od spadkobierców zmarłego wcześniej Wacława Wyszogoty - Zakrzewskiego przez Krzysztofa Kitzmanna. Wkrótce z gruntów Bieli utworzono odrębny folwark, który w 1884 r. był własnością Juliusza Kitzmanna, syna Krzysztofa. Majątek Biela, obejmujący ok. 250 ha gruntów rolnych i łąk, pozostawał własnością rodziny Kitzmannów do lat 30. XX w. Obciążony na hipotekę znacznymi długami został w 1935 r. wystawiony na licytację przez Towarzystwo Kredytowe Ziemskie i zakupiony przez Melitę Annę Sułocką. Po wojnie majątek częściowo rozparcelowano, część przekazano Państwowemu Gospodarstwu Rolnemu. Od 1992 r. w zasobach własności rolnej Skarbu Państwa.

Utworzone w połowie XIX w. założenie dworskie było typowym przykładem niedużego rozwiązania przestrzennego z dworem pośrodku, do którego od północy przylegał dziedziniec folwarczny założony wokół prostokątnego placu ogrodzonego murem z cegły, od południa teren krajobrazowo ukształtowanego parku. Wnętrze parku zorganizowane było nieregularnie komponowanymi skupinami drzew i krzewów zestawionych w malownicze zespoły. W wyniku niewłaściwego użytkowania i braku pielęgnacji przez ostatnie dziesięciolecia układ dróg wewnętrznych uległ zatarciu, a drzewostan znacznemu zubożeniu. Część południowo-zachodnia parku została wydzielona; pobudowano na niej dwa wielorodzinne budynki mieszkalne dla pracowników gospodarstwa.

Cały zespół znajduje się w bardzo złym stanie. Park powierzchniowo zredukowany z całkowicie zatartym układem komunikacyjnym i nie pielęgnowanym drzewostanem wymaga pilnego podjęcia prac rewaloryzacyjnych. Dwór (nie wpisany do rejestru zabytków) pozbawiony odpowiedniego właściciela, od lat nieużytkowany, niszczeje. Nieszczelne, zużyte pokrycie dachu, spękane mury, zniszczone stropy, liczne ubytki tynków, zniszczona stolarka. Rujnujące oddziaływanie warunków atmosferycznych przyspiesza degradację, której finałem może być całkowita zagłada obiektu.

KOPYDŁOWO – zespół dworsko-parkowy

Kopydłowo – niewielka wieś oddalona ok. 3 km od Wilczyna. Folwark w Kopydłowie istniał już w pocz. XIX w. Na początku obecnego stulecia dobra były podzielone i znajdowały się w kilku rękach. Część gruntów z folwarkiem zakupił od Agaty Mikołajewskiej jej krewny Wilhelm Mikołajewski. Nieco później folwark był już własnością Natalii Marty Behrowej, która w 1927 r. przekazała zarządzanie majątkiem swojemu synowi. W tym też czasie (ok. 1928-1930) miało miejsce wybudowanie obecnie istniejącego dworu oraz przestrzenne zorganizowanie i zagospodarowanie parku. Był to typowy przykład niedużego założenia parkowo-dworskiego

połączonego z folwarkiem i w naturalny sposób osadzonego w otaczającym krajobrazie.

Po wojnie majątek rozparcelowano, a częściowo zniszczone zabudowania folwarku rozebrano ok. 1965 r. Budynek dworu został zasiedlony przez kilka rodzin. Przez lata, pozbawiony odpowiedniego właściciela dwór niszczał. Park powierzchniowo zredukowany z całkowicie zatartym układem komunikacyjnym i przetrzebionym drzewostanem. Od 2004 r. obiekt jest własnością prywatną. Nowy właściciel przeprowadził remont kapitalny dworu z odtworzeniem historycznej bryły. Po rewaloryzacji jest założenie parkowe.

KOPYDŁÓWEK – zespół pałacowo-parkowy

Kopydłówek – grunty rolne i wieś Kopydłówek wchodziły w skład folwarku w sąsiednim Kopydłowie i wraz z nim składały się na duży klucz dóbr należących do rodziny Wyssogotów - Zakrzewskich, obejmujący również przyległe majątki w miejscowościach Wiśniewa, Biela i Wtórek.

Istniejące do dziś założenie pałacowo-parkowe powstało w 2 poł. XVIII w. Układ podporządkowany jest osi północ-południe, wzdłuż której symetrycznie układają się kolejno od południa: czworoboczny dziedziniec folwarczny, okrągły klomb przed pałacem, pałac i aleja biegnąca ku północy. Środkowo-zachodnią część zajmują kwatery wypełnione układem ukośnie krzyżujących się ścieżek i różnorodnym drzewostanem, część północna zawiera odkryte przestrzenie dawnego sadu (w okresie powojennym wykorzystane jako boisko), zaś w części wschodniej teren opada łagodnie trzema tarasami podzielonymi poprzecznie krótkimi osiami szpalerów grabowo-lipowych, zamkniętymi od wschodu linią długiego (ok. 190 m) kanału wodnego i alei grabowej. Park na bieżąco porządkowany, dobrze zagospodarowany w bezpośrednim sąsiedztwie pałacu.

W 2 poł. XIX w. pałac zostaje gruntownie przebudowany uzyskując nowy wystrój elewacji w stylu neorenesansowej willi. Później dobudowano od wschodu dodatkowe skrzydło, a elewację tej części ubrano w stylizowany kostium neogotycki z krenelażową attyką. Bryła budynku zróżnicowana; pośrodku trójkondygnacyjna wieża z wejściem na osi, ryzality skrajne dwukondygnacyjne, w wielobocznych wystęпах parterowe z tarasami.

Po wojnie zespół w posiadaniu Państwowego Gospodarstwa Rolnego, od 1992 r. w zasobach Agencji Nieruchomości Rolnych, od 2005 r. własność prywatna. W okresie powojennym wykonywano jedynie doraźne, zabezpieczające prace remontowe, gruntowniejszy remont wykonano w latach 1986-1988. W 2010 r. przeprowadzono remont wschodniej części pałacu (uszczelnienie pokrycia dachu, wymiana stolarki okiennej i drzwiowej, naprawa elewacji wraz z tarasem).

KOWNATY – dwór

Dwór zbudowany w 1 poł. XIX w. Murowany, wzniesiony na planie prostokąta, parterowy z użytkowym poddaszem, nakryty dachem naczółkowym pokrytym dachówką. Na osi fasady

niski ganek zdobiony kolumnami, zwieńczony frontonem. W chwili obecnej obiekt nieużytkowany, zrujnowany (częściowo zarwany dach i stropy, brak stolarki okiennej i drzwiowej, spękane mury).

Budynek znajduje się w zasobach własności rolnej Skarbu Państwa.

WILCZOGÓRA – kościół par. p.w. św. Urszuli

Kościół parafialny p.w. św. Urszuli w Wilczogórze istniał już w 1348 roku. Parafię erygowano w XIII w. Obecny zbudowany został w 1566 r. Był wielokrotnie restaurowany, a w XIX w. przebudowany. Konsekrowany w 1620 r. W celu powiększenia świątyni, w końcu XIX w., dobudowano do nawy bezstyłową kruchtę. Budowla orientowana, jednonawowa z niższym, zamkniętym wielobocznie prezbiterium. Nawa nakryta dachem dwuspadowym pokrytym dachówką. Bryła oszkarpowana. W nawie strop pokryty polichromią, w prezbiterium sklepienie sieciowe. W pocz. lat 80. XX w. wykonano remont więźby dachowej, wymieniono pokrycie, naprawiono elewacje, odnowiono wnętrze i założono nową posadzkę. Obiekt w chwili obecnej znajduje się w dobrym stanie technicznym.

WILCZOGÓRA – kościół p.w. św. Tekli

Kościół filialny p.w. św. Tekli w Wilczogórze pierwotnie nosił wezwanie św. Krzyża i był świątynią przyszpitalną. Prepozytura szpitalna erygowana została 9 maja 1460 r. Około 1766 r. kaplica znajdowała się w stanie ruiny. W 1781 r. staraniem miejscowego proboszcza Józefa Jeszke wybudowano nowy, drewniany kościół pełniący nadal funkcję kaplicy przyszpitalnej. Szpital zlikwidowano w poł. XIX w. Odtąd kościół pełni funkcję pomocniczego. Drewniany konstrukcji zrębowej, oszalowany. Orientowany. Budowla jednonawowa z węższym, zamkniętym trójbocznie prezbiterium, nakryta dachem dwuspadowym pokrytym blachą. Przy prezbiterium od północy zakrystia, przy nawie od strony zachodniej kruchta. Wewnątrz stropy płaskie. Pierwsze odnotowane w dokumentach prace remontowe przeprowadzono w 1900 r. Kolejny remont wykonano na początku lat 60. XX wieku. W roku 1975 wykonano remont poszycia ścian i dachu. W chwili obecnej stan techniczny kościoła nie budzi większych zastrzeżeń. Odnowienia wymaga wnętrze świątyni.

WILCZOGÓRA – cmentarz parafialny

Do rejestru zabytków wpisane są cztery zachodnie kwatery cmentarza katolickiego z najstarszymi zachowanymi nagrobkami. Cmentarz założony ok. poł. XIX w. Ogrodzenie i brama z 1877 r. W obrębie kwater wpisanych do rejestru zabytków znajdują się groby rodziny Krzymuskich i Taczanowskich, właścicieli Wilczyna - Wilczogóry. Na uwagę zasługuje licznie zachowany starodrzew, przy którym prace pielęgnacyjne prowadzone są na bieżąco.

WTÓREK – park dworski

Dawniej folwark i kolonia, wymieniany w 1360 r. jako własność klasztoru w Trzemesznie. W pocz. XIX w. wchodził w skład rozległego klucza dóbr Wyszogotów - Zakrzewskich. W pocz.

XX w. dobra o powierzchni 440 ha były własnością Witolda Robowskiego. Po wojnie majątek rozparcelowano, a zabudowania folwarku i dworu oraz teren parku przeznaczono na użytek wsi. W 1946 r. zrujnowany dwór rozebrano, a na jego fundamentach wzniesiono budynek szkoły. Likwidacji uległy również zabudowania gospodarcze. Park podzielony geodezyjnie, we władaniu różnych podmiotów (obecnie zasadnicza część parku jest własnością prywatną) ulegał systematycznej degradacji. Jedynym śladem dawnego układu jest fragment alei grabowej w części wschodniej i kilka pojedynczych drzew przy granicy południowej. Część południowa obszaru wpisanego do rejestru zabytków została wcześniej zabudowana budynkiem hydroforni, obecnie adaptowanym na cele mieszkaniowe, pozostała część użytkowana rolniczo. Park pozbawiony w chwili obecnej możliwości wykorzystania dawnych wartości i elementów, jako składników nowego programu użytkowego, kwalifikuje się do wykreślenia z rejestru zabytków.

9. Obszary największego zagrożenia dla zabytków w gminie

Gmina Wilczyn nie posiada opracowanego planu zagospodarowania przestrzennego dla całego obszaru gminy, będącego prawem miejscowym. Z punktu widzenia ochrony konserwatorskiej jest to istotne zagrożenie dla zabytków nieruchomych. Bowiem ustalenie ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego gminy jest jedną z czterech form ochrony wymienionej w art. 7 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Pozostałe, wpis do rejestrów zabytków, dotyczy wybranych grup obiektów, zaś uznanie za pomnik historii lub utworzenie parku kulturowego obecnie gminy nie dotyczy. Nowelizacja ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 18 marca 2010 r. wprowadziła w art. 7 pkt 4 dodatkową formę ochrony m. in. w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego oraz w decyzji o warunkach zabudowy, jednakże nie wszystkie inwestycje realizowane są w oparciu o w/w decyzje, a remonty obiektów figurujących w gminnej ewidencji zabytków nie zawsze wymagają pozwolenia na budowę, które wydawane jest w uzgodnieniu z konserwatorem zabytków. Brak szczegółowych zapisów w planach zagospodarowania przestrzennego może spowodować daleko idące przekształcenia przestrzenne, materiałowe i architektoniczne.

Do istotnych zagrożeń obiektów zabytkowych na terenie gminy należy zaliczyć tzw. zagrożenia techniczne. Pierwotny układ komunikacyjny, na który nałożone są wszelkie współczesne rozwiązania drogowe, kumuluje się niekorzystnie w odniesieniu do wszelkich budowli, szczególnie zaś tych, które są obiektami zabytkowymi. Emisje gazów, zanieczyszczeń atmosferycznych, to następna z przyczyn degradujących elewacje pokryte tynkami tradycyjnymi.

Wśród istotnych zagrożeń wymienić trzeba również indywidualne postawy oraz przypisane im wartości, które dla człowieka będącego ich nosicielem są wyznacznikiem działań skutkujących decyzjami nie zawsze pomyślnymi dla substancji zabytkowej. Przejawia się to w

dowolnym przerabianiu, poprawianiu budynków z naruszeniem wszelkich zasad, którym poddana jest substancja zabytkowa. Likwidacja oryginalnych elementów dekoracji architektonicznej, zdobionej stolarki okiennej i drzwiowej, wprowadzanie współczesnych materiałów budowlanych typu blacha dachówkowa w miejsce ceramicznych pokryć dachowych, okien z PCV oraz ocieplanie płytami styropianowymi, prowadzi do degradacji pojedynczych obiektów, a także całych obszarów starej zabudowy.

Do obszarów zagrożonych zaliczyć należy również dawne zespoły folwarczne. Brak nowych funkcji dla obiektów architektonicznych związanych z dawną zabudową folwarczną i niewielka możliwość wykorzystania starych budynków do nowoczesnej produkcji powoduje opuszczenie, a w konsekwencji niszczenie obiektów.

Jako warunek korzystnego wpływu dziedzictwa na wzmocnienie tożsamości społeczności lokalnej wskazuje się upowszechnienie wiedzy na temat lokalnych zabytków i ich wartości. Dlatego *Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami*, jako zagrożenie dla dziedzictwa kulturowego wymienia również brak wiedzy, związany z niedostatecznie rozwiniętą edukacją na rzecz dziedzictwa, skutkujący „niedostatecznym zaangażowaniem społecznym w opiekę nad zabytkami”.

Najważniejszym jednak elementem są możliwości finansowania prac przy obiektach zabytkowych przez różne kategorie osób i instytucji nimi władającymi. Często realne potrzeby znacznie przekraczają kwoty nań przeznaczane. Element finansowy w znaczący sposób hamuje realizację najciekawszych nawet projektów rewitalizacyjnych.

10. Kierunki działań dla realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami

10.1. Gminna ewidencja zabytków

Przepisy art. 22 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami nakładają na wójta (burmistrza) gminy obowiązek prowadzenia gminnej ewidencji zabytków. Gmina Wilczyn wykonała w 2008 r. gminną ewidencję zabytków nieruchomości.

W roku 2017 gminna ewidencja zabytków nieruchomości została zaktualizowana i przyjęta zgodnie z Rozporządzeniem Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych i wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem.

Gminna ewidencja zabytków będzie podlegała okresowej aktualizacji poprzez:

- wykreślanie z ewidencji zabytków nieruchomości obiektów, które zostały rozebrane, gruntownie przebudowane i utraciły już cechy zabytkowe – w porozumieniu z konserwatorem zabytków,
- uzupełnianie o zmiany stanu prawnego obiektu, jak aktualne formy ochrony - w

porozumieniu z konserwatorem zabytków,

- uzupełnianie ewidencji zabytków nieruchomych o nowe obiekty, po otrzymaniu zawiadomienia konserwatora zabytków o wpisie do rejestru zabytków lub włączeniu ich do wojewódzkiej ewidencji zabytków.

Zgodnie z w/w Rozporządzeniem, w 2018 r. została wykonana gminna ewidencja zabytków archeologicznych. Ewidencja ta będzie uzupełniana i weryfikowana poprzez włączanie informacji o wszystkich sukcesywnie odkrywanych reliktach przeszłości niezależnie od charakteru badań oraz na podstawie uzyskiwanych wyników badań weryfikacyjnych AZP, zgodnie z informacjami przekazywanymi przez Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

10.2. Edukacja i promocja w zakresie ochrony zabytków

- włączenie tematyki ochrony dziedzictwa kulturowego do zajęć szkolnych w szkołach podstawowych i gimnazjach prowadzonych przez gminę,
- organizowanie w ramach zajęć szkolnych wycieczek krajoznawczych, prezentacja najcenniejszych obiektów zabytkowych i ich historii,
- publikacja folderu prezentującego najważniejsze obiekty zabytkowe na terenie gminy oraz założenie strony internetowej związanej z tą problematyką,
- udostępnienie gminnej ewidencji zabytków oraz „Programu opieki nad zabytkami Gminy Wilczyn” na stronie internetowej Urzędu Gminy,
- uwzględnienie obiektów zabytkowych przy wyznaczaniu nowych tras turystycznych i ścieżek dydaktycznych,
- ustalenie z właścicielami obiektów zabytkowych możliwości i zasad ich udostępniania dla celów turystycznych,
- udział w szkoleniach i konferencjach poświęconych ochronie dziedzictwa kulturowego,
- współpraca z organizacjami pozarządowymi i instytucjami w zakresie popularyzacji ochrony dziedzictwa kulturowego,
- udział w cyklicznych imprezach – wystawach, targach, festynach historycznych – promujących region, w tym dziedzictwo kulturowe,
- współpraca z sąsiednimi samorządami w celu włączenia lokalnych szlaków turystycznych w system ponadregionalny.

10.3. Działania zmierzające do poprawy stanu zachowania dziedzictwa kulturowego

- informowanie właścicieli obiektów zabytkowych o możliwościach pozyskania środków na odnowę zabytków,
- merytoryczna pomoc właścicielom obiektów zabytkowych w tworzeniu wniosków aplikacyjnych o środki na odnowę zabytków,

- aktywne zachęcanie sektora prywatnego do zagospodarowania obiektów zabytkowych,
- udzielanie dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy obiektach wpisanych do rejestru zabytków nie stanowiących własności Gminy, zgodnie z Uchwałą Nr XXXVIII/271/09 z dnia 27 listopada 2009 r.; w latach 2016-2017 r. Gmina udzieliła dotacji w kwocie 46.000,00 zł na dofinansowanie konserwacji chrzcielnicy i ołtarza w kościele par. p.w. św. Urszuli w Wilczogórze.

Planowane jest coroczne wydzielanie określonych kwot na dofinansowania prac remontowo-konserwatorskich przy obiektach wpisanych do rejestru zabytków nie będących własnością Gminy.

- rozważenie możliwości wprowadzenia ulg podatkowych lub dotacji dla właścicieli obiektów figurujących w gminnej ewidencji zabytków, warunkowane podjęciem działań zmierzających do ich zabezpieczenia i konserwacji.

10.4. Określenie zasobów zabytkowych, które można wykorzystać do tworzenia np. tras turystycznych, ścieżek dydaktycznych itp.

Szlaki turystyczne stanowią jedną z istotniejszych form promocji dziedzictwa kulturowego i wykorzystania jego potencjału. Istotą tworzenia wszelakich szlaków turystycznych (pieszych, rowerowych, konnych, kajakowych itp.) jest cel, któremu mają służyć, zaś ów determinowany być musi atrakcyjnością obiektów i miejsc, przez które przebiega. Walory przyrodniczo-krajobrazowe gminy, ze szczególnie cennymi obszarami chronionymi posiadającymi nie tylko znaczenie rangi krajowej, wykorzystywane rekreacyjnie jeziora wraz z zagospodarowanym turystycznie brzegiem jeziora Wilczyńskiego, obiekty architektoniczne o bogatym przekroju stylów utrwalaonych w budowach sakralnych i rezydencjonalnych, zanikające już w pejzażu wiejskim historyczne budownictwo drewniane – kościół i wiatrak stanowiące najbardziej rodzimy element dziedzictwa architektonicznego, ślady wielokulturowości – cmentarze wielu wyznań, istniejące szlaki i ścieżki turystyczne, postaci historyczne, skansen archeologiczny w Mrówkach, a także unikatowe w skali europejskiej cmentarzysko grobów megalitycznych, stanowią o jej znacznej atrakcyjności turystycznej. Gmina jest też integralnie powiązana z otaczającymi ją gminami sąsiednimi, co przełożyło się m.in. na powstanie szlaków turystycznych. Ponadto, istniejące od 2006 r. Stowarzyszenie LGD „*Między Ludźmi i Jeziorami*”, zrzeszające pięć gmin: Kazimierz Biskupi, Kleczew, Skulsk, Ślesin i Wilczyn, to efektywna forma związku między sąsiednimi gminami, dla których granice administracyjne nie stanowią przeszkody, lecz wręcz implikują nowatorskie rozwiązania w zakresie szeroko pojętego zaspokajania potrzeb społecznych m.in. w zakresie ochrony dóbr kultury i tradycji regionalnych, rozwoju i poprawy infrastruktury turystycznej, popularyzacji wiedzy historycznej i archeologicznej czy twórczości ludowej.

Warto tutaj wymienić niektóre szlaki turystyczne, wiodące do najciekawszych pod

względem historycznym i przyrodniczym miejscowości gminy, w których znajdują się także najcenniejsze obiekty zabytkowe wymienione w poprzednich rozdziałach:

- *SZLAK NIEBIESKI*, dł. 28,5 km (10,3 km na obszarze Powidzkiego Parku Krajobrazowego wzdłuż jezior), trasa: Strzelno - Przyjezierze - Mlecze - Mrówki – Wilczyn., obejmuje m.in. Skansen archeologiczny w Mrówkach, kościół świętej Tekli w Wilczogórze.
- *CZARNY SZLAK ŁĄCZNIKOWY*, dł. 0,8 km, prowadzący głównie wśród lasów z ciekawymi przejściami między jeziorami Suszewskim, a Kownackim do ukrytego w zaroślach grodziska „Świętne” nad jeziorem Suszewskim.
- *DREWNIANE KOŚCIOŁY POWIATU KONIŃSKIEGO*, szlak kulturowy promujący drewniane budowle sakralne, obejmuje świątynie Golinie, Kucharach Kościelnych, Kazimierzu Biskupim, Lubstówku, Mąkolnie, Ostrowązu, Rzgowie, Sompolnie, Wilczogórze – kościół św. Tekli oraz dzwonnice w Żychlinie.
- *CZTERY JEZIORA*, szlak rowerowy w sąsiedztwie czterech jezior: Kownackie, Suszewskie, Wilczyńskie, Budziławskie, koloru czarnego, dł. 28,7 km, trasa wiedzie przez Wilczyn - Mrówki - Świętne - Suszewo - Osówek - Szydłowiec - Anastazewo - Tręby Stare - Zygmunto - Wilczyn.

Przy współudziale Urzędu Gminy Wilczyn w Powidzkim Parku Krajobrazowym wytyczono trasę edukacyjną „Mrówki” długości 5 km, biegnącą brzegiem Jeziora Wilczyńskiego. Trasa rozpoczyna się przy Gminnym Ośrodku Sportu i Rekreacji w Wilczynie, obejmuje skansen archeologiczny w Kownatach – Mrówkach i Grodzisko „Świętne”. Na ścieżce znajduje się 8 przystanków, na których zapoznamy się z gatunkami flory i fauny oraz wybranymi ekosystemami Powidzkiego Parku Krajobrazowego, a także zdobędziemy informacje z dziedziny historii i archeologii.

Na terenie gminy powstają również ścieżki pieszo-rowerowe wzdłuż ciągów komunikacyjnych, obejmując miejscowości z obiektami zabytkowymi. Według danych GUS w 2017 r. oddano ich do użytku 9 km, a w 2018 r. powstał odcinek z Wilczogóry do Kopydłowa oraz z Wilczyna do Kownat.

Istniejąca sieć szlaków turystycznych nie wyczerpuje możliwości wytyczenia kolejnych szlaków turystycznych czy ścieżek dydaktycznych. Jakość dotychczasowej oferty turystycznej może podnieść kolejny produkt turystyki np. z sąsiednimi gminami szlak tematyczny związany z powstaniami narodowymi, kulturowy łączący kościoły związane z A. Szulczyńskim, konny czy nordic walking. Budowa stancji wodnej, punktów obserwacji ornitologicznych, restauracja zabytkowego wiatraka i dostosowanie do nowych funkcji, to tylko niektóre z możliwości wyeksponowania tych terenów, które pozwoliłyby wzbogacić ofertę poznawczą walorów przyrodniczo – krajobrazowo - historycznych gminy, gdyż jej perspektywy rozwojowe wiążą się

również z pełniejszym wykorzystaniem wspomnianych walorów dla celów wypoczynkowych i turystycznych, jak również wyeksponowaniem istniejących zasobów zabytkowych. Gmina mogłaby również wykorzystać współczesną formę odkrywania i popularyzowania dziedzictwa kulturowego, jaką jest questing, czyli zwiedzanie z elementami gier terenowych, wyprawy odkrywców, warsztaty edukacyjne. Ta atrakcyjna forma zwiedzania łączy we współczesnej turystyce rozrywkę, zabawę z edukacją, emocje. Tematyka szlaków questingowych dotyczy lokalnego dziedzictwa kulturowego, obiektów i miejsc mniej znanych, jednak z unikatową historią, co jest szansą dla małych miejscowości. Questing pozwala odkryć na nowo miejsca związane z lokalnym dziedzictwem przyrodniczym i kulturowym, zaktywizować lokalną społeczność począwszy od młodzieży szkolnej po seniorów, a także promować miejscowość np. Wiśniewa, gdzie urodził się Ignacy Zakrzewski, wybitny wydawca źródeł historycznych dotyczących Wielkopolski, Wilczogóra – miejsce urodzenia Antoniego Szulczyńskiego, odkrywanego obecnie malarza okresu Młodej Polski, lasy nieopodal wsi Góry kryją unikatowe grobowce megalityczne sprzed ponad 5 tysięcy lat. Megalithy w Górach są potencjalną atrakcją turystyczną na terenie gminy. Obecnie są oznakowane tablicą informacyjną ustawioną przy drodze prowadzącej z Gór do Ościsłowa. W kwietniu 2018 r. odbyła się zorganizowana przez Fundację Ratowania Zabytków i Pomników Przyrody konferencja: "Grobowce w Górach na Europejskim Szlaku Megalitów. Co dalej z zabytkowym cmentarzyskiem?"

Do rozpropagowania megalitów z pewnością przysłuży się film, który swoją premierę miał 5 grudnia 2018 r. w auli Wydziału Historycznego Uniwersytetu Adama Mickiewicza w Poznaniu, a 25 grudnia 2018 r. w telewizji polskiej na kanale TVP Historia. Jest to film dokumentalny i częściowo fabularyzowany „Megalithy. Historia sprzed 5500 lat” (https://www.youtube.com/watch?v=DORM3KxSbc4&fbclid=IwAR0868YTaaprhOy3Nhko5J1vN7pJyd0NLEKksI_JCsBnCp5GEUa5Da8hgl0&app=desktop). Film opowiada o odkryciu starożytnego cmentarzyska, tzw. „polskich piramid” w miejscowości Góry. W filmie zobaczyć można naukowców i sceny fabularyzowane przybliżające historię i sposób życia ludzi zamieszkujących tereny dzisiejszej wielkopolski w przeszłości. Dzięki zbudowanym i pozostawionym przez nich po sobie grobowcom megalitycznym, jak i licznym artefaktom można dowiedzieć się więcej o dawnej kulturze. W filmie pokazano najcenniejsze zabytki z epoki, między innymi zbiór kilkudziesięciu naczyń wykopanych w pobliżu megalitów w miejscowości Góry czy wołki z Bytnia.

Agroturystyka, dla której wręcz znakomite warunki posiadają niektóre gospodarstwa rolne i jej, jak dotąd, realizacje w Wilczynie, Mrówkach i Świętnem, to oczywisty atut, również zachęta do korzystania z niewątpliwych uroków poszczególnych zakątków gminy. Rozwój tej działalności pozarolniczej w gospodarstwach wiejskich może przyczynić się w znaczący sposób do zachowania pozostałości dawnych narzędzi gospodarczych, kuchennych, dawnych strojów,

jako znacznika gospodarstwa agroturystycznego, formy wystroju, a zarazem propagowania historycznych tradycji regionu.

11. Instrumentarium realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami

Podmiotem formułującym gminny program opieki nad zabytkami jest samorząd gminy. Realizacja programu odbywać się będzie poprzez zespół działań władz gminy na rzecz osiągnięcia celów w nim przyjętych. Samorząd ma oddziaływać na różne podmioty związane z obiektami zabytkowymi, w tym również na mieszkańców gminy w celu wywołania w nich pożądanych zachowań prowadzących do realizacji zamierzonych celów. Zakłada się, że w realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami dla gminy Wilczyn wykorzystane zostaną następujące grupy instrumentów: instrumenty prawne, finansowe, społeczne, koordynacji i kontroli.

1. Instrumenty prawne:

- programy określające politykę państwa i województwa w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego,
- dokumenty wydane przez Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków wynikające z przepisów ustawowych,
- uchwały Rady Gminy (miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego, zwolnienia i ulgi dla właścicieli obiektów zabytkowych).

2. Instrumenty finansowe:

- środki własne zatwierdzone uchwałą Rady Gminy,
- dotacje,
- subwencje,
- dofinansowania.

3. Instrumenty społeczne:

- uzyskanie poparcia lokalnej społeczności dla programu poprzez sprawną komunikację,
- edukacja i tworzenie świadomości potrzeby istnienia i ochrony dziedzictwa kulturowego w lokalnej społeczności,
- współpraca z organizacjami społecznymi.

4. Koordynacja i kontrola

- gromadzenie stale aktualizowanej wiedzy o stanie zachowania obiektów, prowadzonych pracach remontowych i konserwatorskich,
- utworzenie w ramach organizacyjnych Urzędu Gminy zespołu koordynującego realizację poszczególnych zadań wynikających z ustaleń programu opieki nad zabytkami.
- wewnętrzne okresowe sprawozdania z realizacji niniejszego programu.

12. Monitoring działania gminnego programu opieki nad zabytkami

Zgodnie z art. 87 ust. 5 ustawy z dnia 23 lipca o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami wójt gminy zobowiązany jest do sporządzania co 2 lata sprawozdania z realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami. Sprawozdanie to przedstawiane jest Radzie Gminy. Po 4 latach program powinien zostać zaktualizowany i ponownie przyjęty przez radę gminy.

Do wykonania powyższego zadania utworzony zostanie zespół koordynujący, monitorujący niniejszy program poprzez:

- a) analizę i ocenę przebiegu realizacji,
- b) analizę i ocenę stopnia uzyskanych efektów.

Wykonanie sprawozdania powinno być poprzedzone oceną poziomu realizacji gminnego programu uwzględniającą:

- a) wykonanie zadań przyjętych do realizacji w okresie czteroletnim obowiązywania programu opieki nad zabytkami,
- b) efektywność ich wykonania.

Dla założonych działań przyjęte zostaną m.in. następujące kryteria oceny realizacji programu:

- procentowy poziom wydatków budżetu gminy na ochronę i opiekę nad zabytkami,
- wartość finansowa przyznanych dotacji na prace remontowo-konserwatorskie przy obiektach zabytkowych nie będących własnością Gminy,
- wartość pozyskanych środków finansowych na ochronę zabytków ze źródeł zewnętrznych,
- liczba planów zagospodarowania przestrzennego uwzględniających ochronę dziedzictwa kulturowego,
- liczba szkoleń i konferencji propagujących wiedzę na temat dziedzictwa kulturowego regionu,
- liczba szkoleń dla nauczycieli w zakresie wiedzy z zakresu dziedzictwa kulturowego regionu,
- liczba utworzonych szlaków turystycznych, ścieżek dydaktycznych,
- liczba publikacji, folderów i przewodników poświęconych problematyce dziedzictwa kulturowego,
- liczba zrealizowanych konkursów, wystaw, działań edukacyjnych związanych z ochroną dziedzictwa kulturowego.

13. Niektóre zewnętrzne źródła finansowania gminnego programu opieki nad zabytkami

Ustawowy obowiązek utrzymania zabytku we właściwym stanie, co wiąże się m.in. z prowadzeniem i finansowaniem przy nim prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych spoczywa na jego posiadaczu, który dysponuje tytułem prawnym do zabytku wynikającym z prawa własności, użytkowania wieczystego, trwałego zarządu. W przypadku jednostki samorządu terytorialnego, prowadzenie i finansowanie wspomnianych robót jest jej

zadaniem własnym.

Wszystkie podmioty zobowiązane do finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków mogą ubiegać się o ich dofinansowanie ze środków m.in.:

1. Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego

Zasady finansowania opieki nad zabytkami określa ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (art. 71-83). Szczegółowe warunki i tryb udzielania dotacji określa Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 16 sierpnia 2017 r. w sprawie dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (Dz. U. z 2017 r., poz. 1674).

Program operacyjny *DZIEDZICTWO KULTUROWE* realizowany jest w ramach corocznie ogłaszanych priorytetów. Celem programu jest zachowanie materialnego dziedzictwa kulturowego, realizowane poprzez konserwację i rewaloryzację zabytków nieruchomych i ruchomych oraz ich udostępnianie na cele publiczne.

Witryna internetowa: <http://www.mkidn.gov.pl>

2. Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji, Departament Wyznań Religijnych oraz Mniejszości Narodowych i Etnicznych, Wydział Funduszu Kościelnego

Dotacje z Funduszu Kościelnego są udzielane wyłącznie na remonty i konserwację zabytkowych obiektów o charakterze sakralnym i to tylko na wykonywanie podstawowych prac zabezpieczających sam obiekt (w szczególności remonty dachów, stropów, ścian i elewacji, osuszanie i odgrzybianie, izolację, remonty i wymianę zużytej stolarki okiennej i drzwiowej, instalacji elektrycznej, odgromowej, przeciwwłamaniowej i przeciwpożarowej itp.). Z Funduszu nie finansuje się remontów i konserwacji obiektów towarzyszących (takich jak np.: dzwonnice wolnostojące, krzyże) ruchomego wyposażenia obiektów sakralnych (takich jak np.: obrazy, ikonostasy, stalle, epitafia, szaty i naczynia liturgiczne, instrumenty muzyczne, dzwony) oraz otoczenia świątyni, a także stałych elementów wystroju wnętrz (takich jak np.: polichromie, freski, witraże i posadzki).

Witryna internetowa: <http://www.mswia.gov.pl>

3. Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Poznaniu

Ze środków finansowych z budżetu państwa w części, której dysponentem jest Wojewoda Wielkopolski. W ramach środków finansowych pozostających w dyspozycji Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków można ubiegać się o dofinansowanie:

- nakładów koniecznych na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, ustalonych na podstawie kosztorysu zatwierdzonego przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, które zostaną przeprowadzone

w roku złożenia przez wnioskodawcę wniosku o udzielenie dotacji;

- nakładów koniecznych na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, które zostały przeprowadzone w okresie trzech lat poprzedzających rok złożenia przez wnioskodawcę wniosku o udzielenie dotacji. Wniosek ten wnioskodawca może złożyć po przeprowadzeniu wszystkich prac lub robót przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków określonych w pozwoleniu wydanym przez Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

Witryna internetowa: <http://www.poznan.wuoz.gov.pl>

4. Urzędu Marszałkowskiego Województwa Wielkopolskiego, Departament Kultury

Dotacje udzielane są w ramach otwartego konkursu ofert na zadania publiczne Województwa Wielkopolskiego w dziedzinie ochrony dziedzictwa kulturowego - ochrona zabytków i opieka nad zabytkami. Z budżetu Województwa Wielkopolskiego mogą być udzielane dotacje celowe na prace lub roboty przy zabytku dostępnym publicznie, posiadającym istotne znaczenie historyczne, artystyczne lub kulturowe. Dotacja może zostać udzielona do 70% ogółu nakładów na prace lub roboty. W uzasadnionych przypadkach, gdy zabytek posiada wyjątkową wartość historyczną, artystyczną lub naukową lub gdy wymaga przeprowadzenia złożonych pod względem technologicznym prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych, a także w sytuacji, gdy konieczne jest niezwłoczne podjęcie prac lub robót, może być udzielona dotacja do 100 % nakładów.

Witryna internetowa: <http://www.bip.umww.pl>

5. Wojewódzkiego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej w Poznaniu

Na zadania związane z ochroną i kształtowaniem przyrody. Pomocą finansową mogą być objęte działania konserwatorskie i adaptacyjne polegające na:

- 1) pracach pielęgnacyjnych drzew i krzewów,
- 2) usuwaniu drzew i krzewów (w tym samosiewów), po uzyskaniu stosownego zezwolenia,
- 3) uporządkowaniu terenu po przeprowadzonych pracach,
- 4) przygotowaniu gruntu pod nasadzenia,
- 5) instalacji systemów nawadniania,
- 6) zakupie sadzonek roślin wieloletnich i ich nasadzenia,
- 7) wykonaniu trawników,
- 8) czyszczeniu lub modernizacji zbiorników wodnych i cieków,
- 9) pracach związanych z budową lub modernizacją ciągów komunikacyjnych (alejek), obiektów małej architektury (wyłącznie: ławki, kosze na śmieci, tablice edukacyjne),
- 10) pracach demontażowych i rozbiórkowych istniejących obiektów,
- 11) zakupie, montażu i instalacji oświetlenia parkowego.

Witryna internetowa: <http://www.wfosgw.poznan.pl>

Działania o charakterze strategicznym i ponadregionalnym mogą liczyć na finansowanie z funduszy europejskich, m.in.

1) Programu Infrastruktura i Środowisko 2014 – 2020. Główne obszary, na które zostaną przekazane środki to: gospodarka niskoemisyjna, ochrona środowiska, przeciwdziałanie i adaptacja do zmian klimatu, transport i bezpieczeństwo energetyczne, ochrona zdrowia oraz dziedzictwo kulturowe. Priorytet nr 8. Ochrona i rozwój dziedzictwa kulturowego: inwestycje w ochronę i rozwój dziedzictwa kulturowego oraz zasobów kultury, np. instytucji kultury, szkół artystycznych.

2) Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Wielkopolskiego 2014 - 2020. Program składa się z 10 Osi Priorytetowych. W ramach Osi priorytetowej IV. Środowisko, Działanie 4.4. Zachowanie, ochrona, promowanie i rozwój dziedzictwa naturalnego i kulturowego, wyznaczono następujące poddziałania oraz cele:

Poddziałanie 4.4.1. Inwestycje w obszarze dziedzictwa kulturowego regionu;

Poddziałanie 4.4.2. Wydarzenia kulturalne;

Poddziałanie 4.4.3. Zachowanie, ochrona, promowanie i rozwój dziedzictwa naturalnego i kulturowego w ramach ZIT i OSI.

Cel tematyczny: Zachowanie i ochrona środowiska naturalnego oraz wspieranie efektywnego gospodarowania zasobami;

Priorytet inwestycyjny: 6 c Zachowanie, ochrona, promowanie i rozwój dziedzictwa naturalnego i kulturowego.

Cel szczegółowy działania: Zwiększona atrakcyjność obiektów kultury regionu poprzez interwencje skierowane na inwestycje chroniące ich stan.

3) Programu rozwoju Obszarów Wiejskich 2014 - 2020. Wsparcie finansowe można uzyskać w ramach działania pn. „Ochrona zabytków i budownictwa tradycyjnego”, poddziałanie „Badania i inwestycje związane z utrzymaniem, odbudową i poprawą stanu dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego wsi, krajobrazu wiejskiego i miejsc o wysokiej wartości przyrodniczej, w tym dotyczące powiązanych aspektów społeczno-gospodarczych oraz środków w zakresie świadomości środowiskowej”.

Wymienione źródła finansowania są wskazówką dla właścicieli obiektów zabytkowych. Szczegółowe informacje dotyczące rodzaju finansowanych zadań, uprawnionych wnioskodawców, trybu składania wniosków, kryteriów oceny i warunków rozliczenia można znaleźć na stronach internetowych instytucji udzielających pomocy finansowej.